GÖNÜL SULTANLARI ŞAHSİYETLERİ VE DEĞERLERİ İLE ANKARA

Editör
İbrahim Ethem ARIOĞLU

AKÇAĞ

GÖNÜL SULTANLARI ŞAHSİYETLERİ VE DEĞERLERİ İLE ANKARA

Editör: İbrahim Ethem ARIOĞLU

ISBN : 978-605-342-464-2

Akçağ Yayınları: 1534
Yeni Türk Edebiyatı : 129

İçeriği ile ilgili tüm hukuki
sorumluluk yazarına aittir.

1. Baskı: Ankara 2018

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 11382

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11382

© Akçağ Yayınları 2018
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı: HİRA Grup Matbaacılık
İvedik Osb Matb. Sitesi 1514 cd.
No.4 Yenimahalle, Ankara

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Cumhuriyet Mahallesi Selçuk İş Merkezi
Tuna Cad. No.: 8/1 Kızılay-Çankaya/Ankara

Tel. 0 312 432 17 98 - 433 86 51
Fax. 0 312 432 28 52

www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr

GÖNÜL SULTANLARI ŞAHSİYETLERİ VE DEĞERLERİ İLE ANKARA

Editör
İbrahim Ethem ARIOĞLU

AKÇAĞ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ARIOĞLU

1971 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilinden sonra 1994 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi (Folklor) Ana Bilim Dalı'ndan *Ankara İli Kızılcahamam İlçesi Otacı Köyü Monografisi* bitirme tezi ile mezun oldu. *Ankara'daki Ziyaret Yerlerinin Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezini 2000 yılında, *Günümüzde Meddahlık* başlıklı doktora çalışmasını da 2011 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda çeşitli görevlerde bulundu. 2013-2014 yıllarında arasında Ürdün Üniversitesi Çeviri ve Dil Fakültesi Asya Dilleri Bölümü Türkçe-İngilizce Kısmı'nda misafir öğretim üyesi olarak Ürdün Amman'da bulundu. 2015-2017 yılları arasında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nde kurucu Genel Sekreter olarak görev yapmıştır. 2011 yılından beri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ) İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Halk Kültürü, Kültür Politikaları, Somut Olmayan Kültürel Miras, Ankara Halk Kültürü konularında çalışmalarına devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İletişim: iearioglu@gmail.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / İbrahim Ethem ARIOĞLU IX

TAKDİM / Fahrettin BÖKE XI

1. **GERÇEĞİN PEŞİNDEKİ HACI BAYRAM-I VELİ** / Fatma Ahsen TURAN 1
2. **HACI BAYRAM-I VELİ'NİN DERUNİ ŞAHSİYETİ** / İsa YÜCEER 9
3. **HOCA AHMED YESEVÎ'DEN HACI BAYRAM-I VELİ'YE İRFAN GELENEĞİ** / Ahmet YILDIRIM.....29
4. **HOCA AHMET YESEVÎ'DEN HACI BAYRAM-I VELİ'YE** / Musa YILDIZ....41
5. **TASAVVUF AHLÂKININ ÖZELLİĞİ** / Mehmet DEMİRCİ 51
6. **ANKARA'NIN MELÂMÎ ŞEYHLERİ: BÜNYAMİN AYÂŞÎ VE HÜSAMEDDİN ANKARAVÎ** / Kadir ÖZKÖSE 69
7. **ANKARA'DA MEDFÛN BİR SÛFÎ: ABDÜLHAKİM ARVÂSÎ İLMİ VE TASAVVUFÎ KİŞİLİĞİ** / Nuran ÇETİN.....85
8. **ANADOLU'DA ALİ SEMERKANDÎ HAREKETİ VE BIRAKTIĞI İZLER** / Mustafa ALTUNKAYA..... 101
9. **SIRLARIN KEŞFİ (KEŞFU'L-ESRÂR) KİTABI VE ALİ B. YAHYÂ ES-SEMERKANDÎ (Ö. 1456)** / Mevhibe ALTUNKAYA.....127
10. **ANKARA'NIN MANEVİ İNŞASINDA BİR GÖNÜL ERİ: BÜNYÂMİN-İ AYÂŞÎ** / Ömer GÖK 143

11. GÜMÜŞHÂNEVÎ DERGÂHI HALİFELERİNDEN ANKARALI AHMED HİLMİ EFENDİ / Necdet YILMAZ - Fatih YILDIZ 155

12. ANKARA GÖNÜL SULTANLARININ TÜRK MİLLİ KÜLTÜRÜNÜ OLUŞTURMADAKİ ROLÜ: "ANADOLU MENKIBESİ" ÖRNEĞİ/ Seyfettin ERŞAHİN 165

13. TAPDUK EMRE'DEN ANADOLU'YA VE BALKANLARA YAYILAN MANEVİYAT IŞIĞI / Reyhan Gökben SALUK 195

14. ANKARA ERENLERİ VE ZÂVİYELERİ / Abdülkerim ERDOĞAN 205

15. ANKARA'DA HALK İNANÇLARININ MEKANI OLARAK ZİYARET YERLERİ / İbrahim Ethem ARIOĞLU 225

16. SEKÜLERLEŞMEYE KAFA TUTAN MEKÂNLAR OLARAK ZİYARETGÂHLAR: HÜSEYİN GAZİ TÜRBESİ ÖRNEĞİ / Özcan GÜNGÖR 239

17. KUTSAL MEKÂNI GÖRÜNÜR KILMAK: HELVACI BABA TÜRBESİ (İstanbul'da Yeniden Varedilen Bayramî Tekkesi) / Zehra HAMARAT 263

18. ANKARA ULEMASININ CUMHURİYET DÖNEMİNDE KELAM-AKAİD İLMİNE KATKISI: OSMAN NURİ BİLGİN'İN EMÂLİ MANZUMESİ TERCÜMESİ ÖRNEĞİ / Seyfettin ERŞAHİN 281

19. ANKARALI BİR GÖNÜL SULTANI, ÖRNEK BİR ŞAHSİYET RIZA ÇÖLLÜOĞLU / Sırrı ER 309

20. *MİNHÂCU'L-FUKARÂ* BAĞLAMINDA İSMAİL RÜSÛHÎ ANKARAVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ / Halil İbrahim DOĞAN 323

21. ŞEYHÜLİSLAM ANKARAVİ MEHMET EMİN EFENDİ / Yasin YILMAZ 353

22. İSMAİL ANKARAVÎ'DE MÛSİKÎ ve SEMÂ DÜŞÜNCESİ / Mustafa DEMİRCİ 375

23. BİR İSLÂM ÂLİMİ OLARAK MUSTAFA ÂSIM KÖKSAL / Asım Cüneyd KÖKSAL 389

24. ANKARALI AHİ MAMAK / Mehmet Ali HACIGÖKMEN 401

25. **ANADOLU AHİLİĞİ BAĞLAMINDA ANKARA'DA AHİLİK VE AHİ ŞEREFEDDİN** / Ali Rıza MUKADDEM 407

26. **VAZİFE, MAAŞ VE TAHSİSAT: OSMANLI HAYIRSEVERLİĞİNİN ANKARA VAKIFLARINA YANSIMALARI** / Ahmet KÖÇ 419

27. **OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA ANKARA'DA BİR KAZA: ZİR** / Hüseyin ÇINAR 433

28. **HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE ANKARA HAYMANA KAZASINDAKİ ZAVİYELER** / H.Mustafa ERAVCI-Meral KAPLAN 459

29. **ANKARA'DA BİR SELÇUK MELİKESİ (MELİKE HATÛN)** / Abdülkerim ERDOĞAN 467

30. **ANKARA VE ÇEVRESİNE TARİHİ COĞRAFYA PENCERESİNDEN BAKMAK** / Ahmet KANKAL 475

31. **TARİHİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISIYLA ANKARA** / Şennur ŞENEL 485

32. **ANKARA VE ÇEVRESİNDE ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ** / İlhami DURMUŞ 495

33. **OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA ETKİN ROL OYNAYAN SOSYAL ZÜMRELERİN TÜRK ROMANINA YANSIMALARINA BİR BAKIŞ**/ Cengiz KARATAŞ 511

34. **ANKARALI BİR HEKİM, ŞAİR VE MUTASAVVIF; NİDÂÎ VE *TENBİHNÂME*'Sİ** / Mustafa ERDOĞAN 533

35. **ANKARA VE ÇEVRESİNİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM** / Durmuş ARIK 543

36. **ANADOLU'NUN TASAVVUFÎ ANLAYIŞININ TEŞEKKÜLÜNDE TESİR EDEN HORASAN PÎRLERİNDEN HÂCE ABDULLAH EL-HEREVÎ'NİN İLMÎ HAYATI VE TASAVVUFÎ ANLAYIŞI** / Aydın KUDAT 553

SUNUŞ

Ankara, tarihin eski zamanlarından günümüze varlığını ve önemini hâlâ muhafaza etmekte ve geçmişten aldığı mirasla geleceğe emin adımlarla yürümektedir. Anadolu'nun Hititler, Frigyalılar, Persler, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini yaşamış kadim şehirlerinden birisidir. Tarım ve hayvancılığa elverişli coğrafyası ve toprakları yanında ticaret yollarının da kesişme noktalarında yer alması stratejik olarak şehrin ayrı bir yere taşımaktadır.

Şehirlerin oluşmasında mekânların ve şahsiyetlerin ayrı bir önemi vardır. İnsan mekân sayesinde bir hayat alanı oluşturur. Kimliği ve kültürü ile de mekânı şekillendirir. Bu anlamda mekânlar kültürel yapının inşa alanlarıdır. Kültürel yapı ve sistem doğal çevre, kurumlar ve coğrafya ile ortaya çıkar ve var olur. Kültürün oluştuğu, yaşadığı çevre bir açıdan bakıldığında şehirdir, coğrafyadır, ülkedir, vatandır. İşte Ankara'da geçmişten günümüze gelen kültürü, şahsiyetleri, kurumları, folkloru ve tarihi ile sahip olduğumuz ortak değerlerin bir coğrafyası olarak kültürel ve tarihsel zenginliğini ispatlamış bir şehirdir. Yeni devletin başkenti olan Ankara 1920 yılından günümüze Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin merkezi siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda etkisinin artarak devam ettiği bir kent olarak geçmişten aldığı mirası geleceğe taşımak için her alanda ilerleyişini gelişimini sürdürmektedir.

Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara adlı bu çalışmanın ortaya çıkmasında, 5 Mayıs 2018 Çarşamba günü Ankara Yönetici ve Bürokratlar Derneği (AYDER) tarafından gerçekleştirilen "Ankara'nın Manevi Şahsiyetleri (Gönül Sultanları) Sempozyumu" etkili olmuştur. Sempozyumda sunulan yirmi üç adet bildirinin yeniden düzenlenerek kitap bölümü haline getirilmesi ve on üç adet daha yazının eklenmesi ile toplam otuz altı adete ulaşan makalelerle bu kitap ortaya çıkmıştır.

Başta gönül sultanları (manevi şahsiyetleri) olmak üzere âlimleri ve kişileri ile ahilik ve Ankara ahileri, tarihi ve sosyo-kültürel yönleri, somut olmayan kültürel mirası gibi konuların çeşitli açılardan farklı alanlardaki kişilerce değerlendirilip ele alındığı bu çalışmanın Ankara'nın şehir kültürü, tarihi ve kimliğine katkı sağlamasını diler, bu eserde katkısı ve emeği olan herkese teşekkürü borç biliriz.

EDİTÖR

İbrahim Ethem ARIOĞLU

TAKDİM

Şehirler kimlik ve medeniyetimizin en önemli unsurlarıdır. Şehirlerin yüzyıllar öncesine dönük hafızalarının oluşmasında geçmiş tarihi, kültürü ve o şehirlerin yetiştirdiği şahsiyetler büyük önem arz eder. Bu anlamda Anadolu'da pek çok şehrimiz kültürü ve yetiştirdiği değerleri ile kendisini göstermektedir. İşte Ankara şehri de tarihten günümüze yetiştirdiği şahsiyetleri ve değerleri ile dikkat çeken şehirlerimizden birisidir. Bu şahsiyetler, Ankara'nın şehir kimliği kazanmasında büyük rol oynamışlardır. Anadolu coğrafyasının hemen her yerinde ilim, düşünce ve gönül insanlarının yetiştiğini görmekteyiz. İstanbul'da Eyüp Sultan Hazretleri, Aksaray'da Somuncu Baba, Bursa'da Emir Sultan, Konya'da Mevlana, Kars'ta Ebu'l Hasan-ı Harakani, Nevşehir'de Hacı Bektaş-ı Veli, Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Veli sadece bu şahsiyetlerden bazılarıdır.

Ankara'nın manevi mimarı olarak kabul edilen Hacı Bayram-ı Veli'de bu gönül sultanlarının başında sayılmaktadır. Hacı Bayramı-ı Veli'nin dışında, Tabduk Emre, Hüseyin Gazi, Abalı Baba (Dede), Taceddin Veli, Bünyamin Ayaşî, Şeyh Ali Semerkandi, Kırmızı Ebe, Melike Hatun, Ahi Şerafeddin, Ahi Yakub, Ahi Mesud, Karaca Ahmed Sultan, Cimcime Sultan, Hacı Tuğrul Baba, Gazi Gündüz Alp, Seyit Cemali, Oruç Gazi, Hasandede, İsmail Rusuhi Ankaravi, İzzeddin gibi bilge şahsiyetler, Ankara'nın gönül ve ruh coğrafyasını şekillendiren manevi mimarlarından ve önemli simalarındandır.

Ankara Yönetici ve Bürokratlar Derneği (AYDER) olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın sahip olduğu değer ve özelliklerinin geçmişten günümüze taşınması ve geleceğe aktarılması konusunun büyük bir önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Bu hassasiyetimizin bir gereği olarak gerçekleştirdiğimiz çeşitli proje ve çalışmalarla Ankara'yı ve Ankara'nın tarihi ve kültürel değerlerini, şahsiyetlerini insanımıza ve geleceğimizin teminatı olan gençlerimize tanıtmaya ve onlara tarih ve kültür bilinci kazandırmaya çalışmaktayız. Bu kapsamda AYDER olarak TC. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Projeleri Destek Programı kapsamında *"An-*

kara Gençliği Ankara'nın Manevi Şahsiyetlerini Tanıyor" projesini gerçekleştirdik. Bu projeyle Ankara gençliğine Ankara'nın gönül sultanlarını, değerlerini ve şahsiyetlerini tanıtmayı hedefledik. Önce gençlere Ankara ve Ankara'nın sahip olduğu değerler konusunda seminerler verildi sonrasında ise tarihi şahsiyetlerin yaşadığı ve kabirlerinin bulunduğu yerlere eğitici gezi programlar düzenlenerek Ankara'nın tanınması ve tanıtılması konusunda elimizden geleni yapmaya çalıştık. Böylece bu önemli şahsiyetleri keşfederek ve onların ortaya koydukları değerleri ve umdeleri anlayarak onlara karşı vefa borcumuzun bir nebze de olsa gerçekleştirmeyi düşündük. Bunun sonrasında ise, projenin bir parçası olarak 9 Mayıs 2018 tarihinde Ankara Gençlik Parkı Kültür Merkezi Necip Fazıl Kısakürek Salonu'nda *Ankara'nın Manevi Şahsiyetleri (Gönül Sultanları) Sempozyumu* düzenlenmiştir. Bu sempozyumla Ankara'nın şehir kimliği ve kültürünün oluşumuna ilham kaynağı olmuş şahsiyetlerin tanınmasına ve anlaşılmasına katkı sağlamaya çalıştık. Sempozyumda bilim insanları ve araştırmacılar Ankara'nın manevi şahsiyetlerini, gönül sultanlarını, bilge kişilerini, Ankara'nın değerlerini ve kültürünü çeşitli açılardan ele alıp değerlendirmişlerdir. İşte, *Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri İle Ankara* adlı bu eser, sempozyumda sunulan bildirilerin yeniden düzenlenmesi ile müstakil bir kitap bölümü haline getirilmesi ve konuya dair başka yazıların da ilave edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Sözlerime son verirken, *Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri İle Ankara* adlı bu kitabımızın hazırlanmasında emeği geçen akademisyenlerimiz ve araştırmacılarımız başta olmak üzere *Ankara'nın Manevi Şahsiyetleri Gönül Sultanları Sempozyumu* ve *Belgelerle Ankara'nın Gönül Sultanları Sergisi* faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde çaba gösteren ve katkıları olan arkadaşlarımıza, TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na, TC. Gençlik ve Spor Bakanlığı'na ayrıca teşekkür eder, sözlerime son verirken, kitabımızın ülkemiz kültür hayatına ve Ankara'ya hayırlar getirmesini diler, hürmet ve muhabbetlerimi arz ederim.

Fahrettin BÖKE

Ankara Yönetici ve Bürokratlar Derneği

(AYDER) Başkanı

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA ANKARA'DA BİR KAZA: ZİR

Hüseyin ÇINAR[1]

Zir kazası, 16-19. yüzyıllar arasında Ankara sancağının birer kazası olan Bâcı, Yörükân-ı Ankara ve Murtazaâbâd'ın kazalıklarının ilga edilmesi sonrasında, bu kazalara bağlı bazı köylerin bağlanması sonrasında 19. yüzyılda kurulmuştur. Zir'in merkezi İstanos/İstanoz kasabasıdır. İstanos ismi Hellen dilinde "akarsu ülkesi" anlamına gelmektedir. İstanos kasabasının bulunduğu yer Zir vadisinde, Ankara'nın 30 km. kuzeybatısında, Sincan ilçesine 5 km. uzaklıkta, Ankara-Ayaş-Beypazarı karayolu üzerinde, Çubuk çayı ve Ova çayının birleşimi ile oluşan Zir çayının geçtiği yerdedir. Evliya Çelebi'nin bir başka şekilde ifade ettiği ve Açık dere dediği Çarsu çayının kenarında kurulmuştur. Bu coğrafi konumundan ve suların birleştiği yer olmasından dolayı, ihtimaldir ki bu yerleşim birimine İstanos denilmiştir.[2]

Ankara sancağı 19. yüzyılın ilk yarısında, bazı küçük değişiklikler dışında, idari olarak on üç kazadan oluşmaktaydı. Rifat Özdemir'in aktardığına göre, 1785-1809 yılları arasında Ankara sancağı, Ankara'nın merkez mahalleleri (nefs-i Ankara/ Ankara merkez) dışında Kasaba-i Bâlâ (Yukarı Kasaba) ve Çukurcak ile Kasaba-i Süflâ (Aşağı Kasaba) ve Bâcı nahiyelerinin bağlı olduğu Ankara merkez kaza, Çubukâbâd, Yabanâbâd, Murtazâbâd, Şorba, Yörükân-ı Ankara, Haymanateyn, Beypazarı, Nalluhan ve Ayaş kazalarından oluşurken; bu tarihten sonra Semerözü, İstanos (Zir) ve Arabsun adıyla üç kaza daha sancak sınırları içine dahil edilmiştir. Bu dönemde Ankara'nın kazaların idari statülerinde sık sık değişiklik olmuştur. Nitekim 1246/1830-1831 nüfus sayımında İstanos kasabası Murtazaâbâd kazasına bağlı

1 Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hcinar06@gmail.com

2 Abdülkerim Erdoğan, "1288 Yılı Ankara Vilâyeti Salnâmesi'nde Ankara Sancağı'nda Adı Zikredilen Yer, Şahıs ve Yapılar Hakkında Genel Bilgi", *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1288/1871,* Def□â 1, Yay. Haz. Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014, s. 110; *Sincan Kültür Atlası,* Haz. Halil Olgun, Sincan Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 175.

kaydedilmiştir.[3] Zir ve İstanos'un Murtazaâbâd kazasına bağlılığı 1809 yıla kadar sürmüştür; ancak yukarıda da değinildiği üzere 1830-1831 nüfus sayımında İstanos kasabası Murtazaâbâd içinde sayılmıştır.[4]

19. yüzyılın başlarında Ankara Merkez kazası, nefs-i Ankara (merkez mahalleler) ile Kasaba-i Bâlâ ve Çukurcak ile Kasaba-i Süflâ ve Bâcı nahiyelerinden oluşmaktaydı. Ankara'nın doğu ve güneydoğu kısmındaki yerleşme birimlerini içine alan Kasaba-i Bâlâ ve Çukurcak (bu iki nahiye ismi birbirinin yerine kullanıldığı da olmuştur), Ankara'nın merkez, Elmadağ, Bâlâ ve Kırıkkale'nin Keskin ilçesi sınırlarında yer alan bazı köyleri içine alıyordu. Kasaba-i Süflâ ve Bâcı ise Ankara merkezin kuzey, batı ve güneybatı kesimine, Ayaş, Mürted, Haymana'ya doğru uzanan köyleri içine alıyordu.[5]

II. Mahmud dönemine ait Ankara'nın ilk nüfus defterinde Kasaba-i Bâlâ (1738 Numaralı Nüfus Defteri) adı ile bilinen nahiye, kendisine bağlı 49 köy ile "medîne-i Ankara'ya tâbi nâhiye-i Bâlâ"[6**] olarak kaydedilmiştir. Aynı defterin içinde "medîne-i Ankara'ya muzâf Kasaba-i Süflâ'ya tâbi Bâcı nâhiyesi"[7***] ibaresi yer almaktadır.[8] Bu iki tanımlama 1830'lu yılların başında Ankara'nın Kasaba-i Bâlâ içinde Bâlâ, Kasaba-i Süflâ içinde de Bâcı adında iki merkez nahiyesi olduğuna işaret etmektedir. Yine Ankara'nın ilk nüfus defterlerinden Ayaş ve Murtazaâbâd kazalarının müslüman nüfusun kayıtlarının yer aldığı 1762 numaralı nüfus defterinde "Ankara sancağına tâbi' Murtazaâbâd kazasının" ibaresi yer almakta ve defterin son kısmında "kazâ-yı Murtazaâbâd der livâ-yı mezbûr İstanoz (İstanos) kasabası"[9****] kaydı yer almış; bu kısımda İstanoz kasabasındaki 47 hanedeki Müslim erkek nüfus verilmiştir.[10] Defterde sadece müslüman nüfus yer almakta; İstanos'taki gayrimüslim (çoğunluğu Ermeni) nüfus yer almamaktadır. Gayrimüslim ahalinin tutulduğu defter muhtemelen ayrı kayıt altına alınmıştır. Zira defterin başında Müslim ahalinin nüfusu ibaresi yer almaktadır.

1830-1831 nüfus sayımında Ankara sancağının merkez kazasına; nefs-i Ankara olarak kayıt altına alınan Ankara şehrinin merkez mahalleleri ile Kasaba-i Bâlâ yani Yukarı Kasaba olarak adlandırılan, günümüzde Altındağ, Mamak, Elmadağ, Bâlâ ve Kırıkkale'ye bağlı bazı köylerin yer aldığı nahiye; önceleri Kasaba-i Süflâ yani Aşağı Kasaba sonraları Zir kasabası olarak adlandırılan, günümüzde Keçiören, Pursaklar, Yenimahalle, Etimesgut, Sincan, Çankaya, Polatlı ve kısmen Ayaş'a bağlı bazı köylerin yer aldığı diğer bir nahiye bağlıydı. 1836 tarihli nüfus defterinde Zir için; "nefs-i Ankara'ya tâbi' nâhiye-i Zir cerîdesidir"[11*****] ve yine aynı defterin ilk sayfasında "medîne-i Ankara'ya tâbi nâhiye-i Zir karyelerinde (köylerinde)" ifadeleri yer

3 Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara 1785-1840*, Ankara 1986, s.137.
4 *Sincan Kültür Atlası,* s. 186.
5 Özdemir, *a.g.e,* s.137.
6** Ankara şehrine bağlı Bâlâ nahiyesi.
7*** Ankara şehrine bağlı Süflâ (Aşağı) Kasaba'sının Bacı nahiyesi.
8 *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara*, Haz. Erdinç Şahin vd., c.1, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 32, 42, 172, 359
9**** Ankara sancağına bağlı Murtazaâbâd kazasının İstanos kasabası.
10 *Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara*, Haz. Erdinç Şahin vd., C.2, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 125, 152-153.
11***** Ankara merkeze bağlı Zir nahiyesi nüfus ceridesidir (kaydıdır).

almaktadır.[12] Yaklaşık dört yıl sonraya ait bir başka nüfus defterinde de "Ankara'ya tâbi Kasaba-i Zir'in nüfûs defteridir", "Nefs-i Ankara'ya mülhak (bağlanmış) nâhiye-i Zir'in nüfûs defteridir" ifadelerine yer verilmiştir.[13] Yukarıda belirtilen ilkinde Kasaba-i Süflâ yani Aşağı Kasaba sonrakilerde Zir Kasabası olarak isimlendirilen idari birim içinde; o dönemdeki sınırları ile günümüzde Keçiören, Pursaklar, Yenimahalle, Etimesgut, Sincan, Çankaya, Polatlı ve kısmen Ayaş'a bağlı bazı köyler bulunmaktadır (KÖYLER İÇİN BKZ EK: 1).

19. yüzyılın ilk yarısında Ankara sancağının idari birimleri şu şekildedir: Ankara'nın kuzeydoğusunda bulunan bugünkü Çubuk ve çevresi Çubuk; bugünkü Kızılcahamam ve Çamlıdere çevresi Yabanâbâd; Kazan, Peçenek, Alpagut, Emirgazi, Sarılar, Yağıbasan ve bugünkü Mürted ve çevresi Murtazâbâd; Ankara'nın batısında bugünkü Ayaş ve Güdül ile Beypazarı'na uzanan çevre Ayaş; bugünkü Beypazarı ve çevresi Beypazarı; Korupazar-ı Nallu olarak bilinen çevre Nalluhan; Büyük ve Küçük Haymana olarak bilinen ve merkezi Yabanhamamı olan çevre Haymanateyn; sonraki adı Uluköy bilahare Yenikent olan ve merkezi İstanos olan Zir; Kızılcahamam'ın Pazar ve Güvem çevresi Şorba; batıda Polatlı ve Sivrihisar'ın güneyinde kalan çevre Yörükân-ı Ankara; Günyüzü ve Sivrihisar çevresini içine alan Sivrihisar ve Ankara'nın güneydoğusunda kalan Arabsun kazalarıdır.[14]

19. yüzyılın ikinci yarısında, idari yapıda kısmî bir takım değişikler olmakla birlikte, Ankara sancağı; merkez kaza, Çubukâbâd, Beypazarı, Haymana, Zir, Sivrihisar (Sifrihisar/Seferihisar), Ayaş, Korupazar-ı Nallu, Mihalıççık, Bâlâ, Yabanâbâd kazaları ile; Zir kazasına bağlı Murtazaâbâd, Sivrihisar kazasına bağlı Günyüzü, Mihalıççık kazasına bağlı Akköprü, Bâlâ kazasına bağlı Tabanlı, Yabanâbâd kazasına bağlı Şorba nahiyelerinden meydana gelmekteydi.

Tanzimat döneminde Ankara eyaletinin merkezinde de değişiklik yapılmıştır. Nitekim 1848-1850; 1855-1859 ve 1863 yıllarında Bozok (Yozgat) sancağı Ankara eyaletinin merkezi olmuştur.[15] 1864 tarihli İdâre-i Vilâyet Kânûnu'na göre yapılan yeni düzenlemeyle, Ankara vilâyeti Bozok, Kayseri, Kırşehir ve Ankara livalarından (sancaklarından) oluşmaktaydı. Ankara'ya ait elimizdeki ilk salnâme 1288/1871 tarihli Ankara Vilâyeti Salnâmesi'dir.[16] Ankara vilâyetine ait ikinci salnâme 1289/1872 yılına aittir. Bu salnâmede Ankara livâsı; Merkez kaza, Çubukâbâd, Beypazarı, Haymana, Zir, Sivrihisar, Ayaş, Korupazar-ı Nallu, Mihalıççık, Bâlâ, Yabanâbâd kazaları ile; Zir kazasına bağlı Murtazaâbâd, Seferihisar kazasına bağlı Günyüzü, Mihalıççık kazasına bağlı Akköprü, Bâlâ kazasına bağlı Tabanlı, Yabanâbâd kazasına bağlı Şorba nahiyelerinden meydana gelmekteydi.[17]

12 BOA, *NFS.d, 1803*: s. 14 (10).
13 BOA, *NFS.d, 1804*: s.1,10.
14 Özdemir, *a.g.e,* s.138.
15 Musa Çadırcı, "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim", *Tarih İçinde Ankara*, derleyen: Ayşıl Tükel Yavuz, Ankara 2000, s. 92-94.
16 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1288 /1871, Def 'a 1, Ankara Vilâyet Matbaası, 1288. Aynı salnamenin çeviri yazılı yayını için bkz. *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, Sene 1288/ Miladi 1871,* 1. Defa, Yayına Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.
17 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1289 /1872, 2. Defa, Ankara Vilâyet Matbaası. 1289. Ek:1-2. Aynı salnâmenin çeviri yazılı yayını için bkz. *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, Sene 1289/ Miladi 1873,* Def 'a 2, Yayına Hazırlayan: Abdülkerim Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014, s. 54, 105, 117

Ankara sancağının 15-18 yüzyıllarda birer kazası olan Bâcı, Yörükân-ı Ankara ve Murtazaâbâd'ın yer aldığı coğrafyada 19. yüzyılın ikinci yarısında merkezi İstanos olan Zir kazası yer almıştır. Ankara vilayetinin 1288/1871 tarihli olan ilk salnâmesinde Zir kazasının kaymakamı Ahmed Naim Efendi'dir.[18] Kazalarda kaymakamların görev yapmaya başladığı bu dönemde Ahmed Naim Efendi Zir'in ilk kaymakamıdır. 1289/1872 yılına ait salnâmede Zir kazasında kaymakam olarak Sülyeman Rüşdi Efendi'nin adı yer almaktadır.[19] Acaba Zir ne zaman kaza oldu? Bu sorunun cevabını 11 Kânun-ı sâni 1318/ 24 Ocak 1903 tarihinde Zir kazasında yaşayan müslim ve gayrimüslim halk adına kasabadaki Protestan Cemaatı Rahibi, Ermeni Rahibi ve İslam Mahallesi İmamı tarafından padişaha ve sadrazama gönderilen kazalarının lağvına itirazın yer aldığı arzuhalde bulmaktayız. Burada; *"Ankara vilâyeti celîlesine mülhak Zir kazâsı bin iki yüz seksen beş târihinde teşkil edilmiş ve yüz on beş pâre İslam karyesiyle, elli hane İslam ve altı yüz hane Ermeni ve yüz elli hane Protestan cemâatını şâmil olan merkez kazâda kurâda o târihden beru"* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden Zir kazasının 1285/1868-1869 yılında teşekkül ettiğini, bir bakıma yeni vilayet kanunu sonrasında kurulduğunu öğreniyoruz. Yine burada yer aldığı üzere kaza genelinde ahalisi müslüman olan 115 köy bulunmakta; kaza merkezi olan İstanos'ta ise 50 hane İslam, 600 hane Ermeni ve 150 hane Protestan cemaat mensubu yaşamaktadır. [20]

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi sonrasında Ankara'da ilk belediye teşkilatı 1873 yılında kurulmuştur. Zir kazasında ise ilk belediye başkanı (reisi) 1295/1878 tarihli Ankara vilayet salnâmesinde yer aldığı üzere Osman Ağa'dır. Burada; Nefs-i İstanos (İstanos kasabası) Belediyesi ve Menafi Sandık Vekilleri olarak Reis Osman Ağa, Azalar ise Halil Ağa, Karabet Ağa, David Ağa, Simyon Ağa'nın isimleri yer almaktadır.[21]

1875 yılında Ankara vilayetinde, yeni idari düzenlemeler sonrasında, eskiden nahiye iken kaza yapılan Zir, Bâlâ ve Çubukâbâd'ın yeniden tek bir kaza yapılıp, bir kaymakamlık çatısı altında birleştirilmesi tartışılmış ve valilik ile İstanbul arasında Mart 1875'te başlayıp, yaklaşık bir yıl süren çeşitli yazışmalara konu olmuştur.

Ankara vilayetinden Vali'nin de aralarında olduğu bir heyet tarafından 26 Şubat 10 Mart 1875 tarihinde Sadaret'e gönderilen mazbatada; Ankara sancağı dahilinde olup, vilayet teşkilinden önce nahiye iken kazaya dönüştürülen Bâlâ, Zir ve Çubukâbâd kazalarının merkezlerinin birer köy olması, merkez kaza olabilecek uygun bir mevkilerinin olmadığı, hiç birinde hükümet konağı bulunmadığı, zabtiyelerinin yetersiz olduğu, bu kazalara bağlı köylerin kendi kaza merkezlerine uzak oldukları, bu kazalara bağlı köylerde yaşayan ahalinin ekserisinin kendilerine ve hükümete ait işlerini kendilerine yakın olan Ankara merkezde gördükleri vs. gibi gerekçeler sayıldıktan sonra yukarıda belirtilen üç kazanın kazalıklarının lağvedilerek, nahiyeye dönüştürülmesi, bunlara bir de Bâlâ kazasına bağlı Tabanlı nahiyesinin ilave edilmesiyle ortaya çıkan bu dört nahiyenin, Nahiye-i Erbaa Kay-

18 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1288/1871,* 1. Defa, Yayına Haz. Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014, s.45, 218.
19 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1289/1872,* 2. Defa, Yayına Haz. Abdülkerim Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014, s.44, 181.
20 BOA, *DH.TMIK.S.41.23.1.*
21 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara,* 1295/ 1878, 7. Defa, s.79. *Sincan Kültür Atlası,* s. 211.

makamlığı (Dört Nahiye Kaymakamlığı) çatısı altında bir kaza olarak bir araya getirilmesi istenmiştir. Üç kazanın lağvıyla Ankara'ya yakın köylerin Ankara merkez kazaya bağlanması, Nahiye-i Erbaa Kaymakamının Ankara merkezde oturması, bu dört nahiyenin idaresinden dolayı, aylık olarak kaymakama 3.000 kuruş, tahrirat katibine (yazı işleri müdürüne) 650 kuruş, refikine (yardımcısına) 350 kuruş maaş verilmesi mazbatada yer almıştır. Kaymakam için istenen ücret emsallerine göre çok olmalı ki, açıklamada asıl işinin seyyar olarak köyleri dolaşmak olduğu ve bundan dolayı da harcırah almaması istenmiştir. Ayrıca yeni oluşturulacak kazaya bağlı köylerden gelecek davalarla, hukukî ve mali işlerin Ankara merkezde görüleceği belirtilmiştir.[22]

Ankara vilayet idarecilerinin ve idare meclisinin yeni bir kaza kurulması yönündeki bu kararı İstanbul'da ilgili makamlara iletilmiştir. Konu 16 Mart 1875 tarihli Şurâ-yı Devlet (Danıştay) müzekkeresinde yer aldığı üzere görüşmeye alınmıştır.[23] Şurâ-yı Devlet'ten, yapılan inceleme sonrasında 22 Aralık 1875 tarihinde çıkan bir müzekkerede; "Ankara vilayeti dahilinde Zir kazasının lağvı hakkında bir tasavvur (düşünce/görüş) olmadığı" beyanı yer almıştır.[24] Nevâhi-i Erbaa Kaymakamlığının teşekkülü yönündeki teşebbüs, Şurâ-yı Devlet'in görüşü ve Ankara vilayetinin; "Zir kazasının lağvıyla diğer kazalara ilhakı (bağlanması) hakkında şimdi buraca bir tasavvur (düşünce) olmadığından, ahali tarafından evvelce verilmiş olan dilekçeler üzerine öyle bir tasavvur olmadığını lazımgelen yerlere anlatılması" şeklindeki tezkeresi Dahiliye Vekaleti'ne ve Sadaret'e iletilmiştir. Bu konudaki iki yazı 5 Ocak ve 14 Ocak 1876 tarihli olup, Zir'in de aralarında olduğu üç kazanın lağvı düşüncesinin şimdilik gündemde olmadığı görüşü bu tezkerelerde yer almış ve bu teşebbüs bu şekilde kapanmıştır.[25]

22 BOA, *ŞD.1334. 29.2.2.* "Ankara vilayetinden 26 Şubat 1290/10 Mart 1875 tarihinde Sadaret'e gönderilen mazbatada; "Ankara sancağı dâhilinde olub vilâyet teşkilinden mukaddem nahiye iken ... kaza haline tahvil kılınan Bâlâ ve Zir ve Çubukâbâd kazalarının makarları da âdeta bir köy olup merkez kaza adına şâyân-ı ... mevkileri bulunmadığı ve hiç birinde hükümet konağı olmadığından ve ... zabtiyelerinin de kifayetsizliğinden dolayı hâvî olduğı kurânın işleri muharrer matlubda cerayan etmediği gibi diğer mazbata-i acizanemizde arz olunduğu üzere ekserisinin nefs-i Ankara'ya gayet karîb ve kaza merkezlerine baîd olmasından dolayı kurâ-i merkum ahalisi hükümete taallük eden hususatının ru'yet tesviyesi zımmında kaza merkezine müracaat etmeyerek ...pazara gelüp gitmeğe münasebet hasebiyle daima merkez vilayete gelmekde ve o misillü hususatın evvel emirde nizamen mahallince ru'yet ve tesviyesi iktiza .... işbu üç kazanın lağvı ve Ankara'ya civar bulunan karyelerinin Ankara'ya rabtıyla küsur kalacak köylerle nahiye halinde bırakılup yedişer yüz ellişer guruş maaşla birer müdür tayin ve Nevâhi-i Erbaa nâmıyla bir kâimmakamlık teşkil olarak işbu dört nahiyenin doğrudan doğruya rabt olacak mezkur köylerle beraber âna ilhaken bir kâimmakamlık suretinde idaresi ve tahsilatı Ankara mal sandığına teslim olunmak yani işbu Nevâhi-i Erbaa kurâ-i mezkure ile beraber Ankara kazası hüküm ve itibarında tutulmak üzere kaimamakımına üç bin ve tahrirat katibine altı yüz elli ve refikine üç yüz elli guruş verilmesi tensib idilüp çünkü iş bu nahiyelerde merkez ittihazına şayan-ı mevki bulunmadığı ve nevâhi-i merkûme Ankara'nın dâiren mâdar cevânib-i erbaasında bulunarak nefs-i Ankara'dan başka bu kazaya merkez ittihazına elverişli sair mahal olmadığı içün mezkur mazbatada arz olunduğı üzere kâimmakam nefs-i Ankara'da ikamet itdirilecek ise de asıl vazifesi seyyar suretiyle bu dört nahiyeyi dolaşmak yolunda olmakla beraber bunun için başkaca harcırah verilmeyeceği cihetle maaşının dolgunca olması zaruridir. Mamafih bu lağv olacak üç kazanın hukuk işlerinin büsbütün Ankara meclis-i temyizine intikal edeceğinden ve divan-ı temyizde dört azadan ziyadeye lüzum görünmediğinden oradan iki azanın lağvıyla maaşları işleri tezyüd idecek olan ....."

23 BOA, *ŞD. 1334.29.1.1.*

24 BOA, *ŞD. 1334.42.1.1.*

25 BOA, *ŞD. 1334.42.3.1; ŞD.1334.44.4.1; ŞD.1334.44.1.s.1-2; ŞD1334.44.2.1; ŞD.1334.44.3.1*

Ankara sancağının kazalarında değişiklik yapılma düşüncesi rafa kalktıktan sonraki durumu gözlemlediğimiz bir kaynak, 1311/1893 yılına ait Ankara vilayet salnâmesidir. Burada Ankara sancağının kazaları ve bu kazalara bağlı mahallelerin ve köylerin isimleri toplu halde yer almaktadır. Bu tarihte Ankara sancağına merkez kaza dışında Çubukâbâd, Bâlâ, Haymana, Zir, Ayaş, Yabanâbâd, Nalluhan, Mihalıççık, Sivrihisar, Beypazarı ve Kalecik kazaları bağlıdır. Salnâmede mahalle ve köy isimleri verilirken ilk sırada nefs-i Ankara adı altında Ankara merkezdeki 95 mahallenin isimleri verildikten sonra merkez kazaya bağlı köyler de idari olarak İç nahiyesine bağlı gösterilmiştir. Burada daha önce, 19. yüzyılın ilk yarısındaki nüfus defterlerinde Zir nahiyesine bağlı olan Bağlum, Pusaklar (Pursaklar), Güvercinlik, Orman, Lodumu, Macun, İlgazi, Yuva, Yakacık, İvedik, Kalaba gibi Ankara merkezin çevresindeki bazı köyler bu tarihte İç nahiyeye bağlı gözükmektedir.[26] İç nahiye de daha önceki yıllarda adı Kasaba-ı Süflâ (Aşağı Kasaba) olarak geçen nahiyenin yerini almıştır.

Birsen Edanur Yıldırım Ankara vilayet salnâmelerinden yola çıkarak yaptığı araştırmada, 1311/1893 tarihli Ankara Vilayet Salnâmesi'ndeki bilgiye göre; Ankara sancağının 12 kaza ve 5 nahiyesinde 1.000'in üzerinde (1.059 sayısını vermekte) köy olduğunu, bu sayının 1907 yılında 905'e düştüğünü belirtmektedir. 1893 yılında Ankara sancağındaki mahalle sayısı Ankara merkezde 95, Beypazarı'nda 41 (diğer salnâmelerde 20), Sivrihisar'da 31, Zir'in merkezi İstanos'ta 5, Ayaş'ta 8, Nallıhan'da 2, Kalecik'te 14 olarak verilmiştir. Bu tarihte Ankara sancağında toplam 196 mahalle bulunmaktadır. Bu salnâmeye göre, Ankara sancağındaki köylerin kazalara dağılımı ise şu şekildedir. Ankara merkez kazaya bağlı İç nahiyesine 41, Ayaş kazasına 42, Beypazarı kazasına 53, Sivrihisar kazasına 90, Nallıhan kazasına 63, Haymana kazasına 141, Bâlâ kazasına 85, Zir kazasına 109, Çubukâbâd kazasına 82, Kalecik kazasına 126, Yabanâbâd kazasına 178, Mihalıççık kazasına 49 köy bağlıdır.[27] 1311/1893 tarihli salnâmedeki bilgiye göre, Zir kazasının merkezi İstanos kasabasıdır. İstanos'ta, başka kayıtlarda da yer aldığı üzere 1'i müslüman 4'ü gayrimüslim 5 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler Senab (Sinab)?, Herun (Harun)?, Sude (Novde)? Davud?, Purdastlı (Pordastlı) (?)'dır. Bu tarihte Zir kazasına bağlı köy sayısı ise 109'dur. [28] Bu köyler Ankara merkezin batısında, kuzey-güney istikametinde ve batıya doğru uzanan coğrafyada, çoğunlukla da arazinin daha az engebeli olduğu ova kısımda yer almaktadır. O tarihte Zir'e bağlı köyler, günümüzde Ankara'nın Yenimahalle, Etimsegut, Sincan, Çankaya, Kahramankazan, Ayaş, Polatlı ve Haymana ilçeleri arasında dağılmıştır. Bir başka ifade ile bu köyler günümüzde bu ilçelerin sınırları içinde kalmıştır.

26 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, 1311/1393, 12. Defa, Matbaa-i Vilayet 1311, s. 327-336.

27 Birsen Edanur Yıldırım, *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfus (1871-1907),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.53, 68-69, 73-74, 80, 82, 91, 94-95.

28 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, 1311/1393, s. 330-331.

H. 1311/M.1893 Yılında Zir Kazasına Bağlı Köyler[29]

Kayı	Emiryaman/Eymiryaman	Güvenç	Satucak (Soğucak)
Alçı	Çimşid-i Zir (Aşağı Çimşid)	Kılınçlar	Sarılar
Hisarcık	Saraycık	Alpadin (Alpavıd)	İne
Kesiktaş	Susuz	Aydın	Yeregiran (Yeregömü)
Gökler	Küçük İstanos (Osmaniye)	Lezgi	İncecek (İncecik)
Kötüoba	Karacakaya	Karataş	Erkeksu
Burçakçı Çiftliği	Hızırşeyh (Hıdırşeyh)	İnceğez	Şekerce (Seğirce?)
Hisarlıkaya	Bâcı	Yapalar (Yayalar)	Virancık
Atayurt (Anayurt)	Girmenç (Girmeç)	Balaban	Yakubhasan
Şehidali	Boyalı	Arkasyan	Çoğlum (Çoğlu)
Mâlı	Güreş	İlyakut	Mülk
Alagöz	Karaahmedlü	Saray	İnceviran
Esenler	Kızılcaşâr	Hatılbar?	Girendos (Girindos/Fethiye)
Ballıkuyumcu	Kutugirin (Kutugun/ Çayyolu)	Miranos	Okaç (Onaç)
Aşağıyurtçı	Dodurga	Çimşid	Kazgan (Kazan)
Yukarıyurtçı	Alacaatlı	Teşrek	Bitik
Bağlıca	Müslüm	Çomı	Sarıayak
İbram Çiftliği	Şabanözi	İğrendi (İğrendi)	Yassıviran
Yapracık	Yağmurbaba	Mehdi	Karalar
Elvan	Hacıtuğrul	Dönge	İymir
Sincan	Gedikli Çiftliği	Kışla	Kayı
Peçenek (Zir/Aşağı)	Samutlı Çiftliği (Temelli)	Avdan	Halkahavlı (Halkavun)
Memlik	Boyraz (Poyraz)	Âbderesi	Mirgazi (Emirgazi)
Ahîmesud	Peçenek	Kargın	Ahi
İncek	Bucuk	Çeltek	Yakubderviş
Kurtşeyh	Oymaağaç	Dutözi (Dutözü)	
Çakırlar	Martin	Ahlad	
Poladlar	İncirlik	Kınık	

Yukarıdaki köylerden bir kısmı 19. yüzyıl öncesinde, en azından 15. yüzyıldan itibaren Ankara sancağının Murtazaâbâd (Mürted-Ova) kazasına bağlıydı. 19. yüzyılda Murtazaâbâd idari bir birim olarak kayıtlarda yer almamakta (1871 sonrasında), ona bağlı köyler bu dönemde Zir kazasına bağlıdır.

Zir kazasının hükümet merkezinin İstanos kasabası olmasına karşı gelen bir grup bulunmaktadır. Oluşan tepkiler daha çok kazaya bağlı köylerin halkından gelmektedir. Kaza merkezi olması istenen yerlerden biri Sincan köyüdür. Bir ara Zir kazasının merkezinin Sincan köyüne nakli için halktan bazı kimseler Ankara

29 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s.331-332. Salnâmede bazı köy isimleri yanlış yazılmıştır. Burada salnâmedeki yazıma uyulmaya çalışılmış, doğru yazılışları parantez içinde verilmiştir.

vilayetine müracaat etmişlerse de, 1891 yılı haziran ayında bu talep, kaza merkezi olan İstanos kasbasının önemine vurgu yapılarak reddedilmiştir.[30]

Kazalıktan Nahiyeliğe Düşüş

Zir'in Ankara'ya kaza olarak bağlılığına dair salnâmelerde yer alan son bilgi 1320/1902 yılına aittir. Bu salnâmede Zir Ankara sancağına bağlı bir kazadır.[31] Bu tarihte Zir kazasının kaymakamı Necip Bey'dir. Kazanın merkez kasabası olan İstansos'ta müslim ve gayrimüslim 1.368 erkek ve 1.364 kadın, köylerle birlikte kaza genelinde ise müslim ve gayrimüslim 8.994 erkek ve 9.053 kadın nüfus bulunmaktadır. Aynı salnâmede, kaza genelinde 104 köy ve bu köylerde de 3.723 hane olduğu kaydı yer almaktadır.[32] Osmanlı Devleti'nin vilayetleri hakkında bilgilerin de yer aldığı Devlet Salnâmelerinden 1321/1903, 1322/1904, 1323/1905, 1324/1906 tarihli olanların Ankara vilayeti ile ilgili kısımlarında, 1902'de kaza olarak kaydedilen Zir'in adı, bu kez kaza olarak yer almamaktadır. 1325/1907 tarihli Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Ankara vilâyeti kısmında ise, "merkez vilâyete merbût (bağlı) nevâhi (nahiyeler)" kaydı yanında Çubukâbâd ve Zir'in adları yer almaktadır. Burada ayrıca merkez vilâyete bağlı köy sayısı da 45 olarak verilmiştir.[33] Benzer kayıt Ankara vilayetine ait 1325/1907 tarihli salnâmede de yer almaktadır. Burada, daha önce Ankara sancağının kazası olan Zir, Ankara'ya bağlı bir nahiye olarak kaydedilmiştir.[34] Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Zir, 1902'den sonra Ankara'ya bağlı bir nahiyedir.

Bu idarî değişiklik, Zir'in vilayet merkezi Ankara ile payitaht İstanbul arasında yapılan çeşitli yazışmalara da konu olmuştur. Nitekim 6 Receb 1320/9 Ekim 1902 tarihinde Ticaret ve Nâfia Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda; Ankara vilayetinin Zir ve Çubukâbâd kazalarının, kazalıklarının ilga edildiği, yani düşürüldüğü belirtildikten sonra, buralardaki Ziraat Bankası şubelerinin ne olacağı hakkında bilgi istenmektedir.[35] Bu ifadeler bize, en geç 1902 Ekim ayı başlarında Zir'in kaza statüsünün sona erdiğini ortaya koymaktadır. Maliye Nezareti'nin, Duyûn-ı Umûmiye Komisyonu ile aralarında gerçekleşen 24 Rebîülevvel 1321/20 Haziran 1903 tarihli bir yazışmada da 1902 yılında kazalıkları lağvedilen Ankara vilayetininin Ankara sancağına bağlı Zir ve Çubukâbâd kazaları ile aynı vilayetin Kayseriyye sancağının İncesu kazasına eskiden bağlı olan köylerin, yeni durumda hangi kazalara bağlandıkları hakkında bilgi istenmiştir.[36]

30 BOA, *DH.MKT.1839*.106.1.1

31 *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara*, 1320 /1902, s.142-145.

32 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1320/1902,* 14. Defa, Yayına Haz. Güray Kırpık, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014, s.86, 333.

33 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H.1325/M.1907*, 63. Sene, Dersaadet, Ahmed İhsan Matbaası, R.1322/1906, s.788.

34 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, 1325 (1907), s. 135. Bu salnâme, Kudret Emiroğlu - Ahmet Yüksel - Ömer Türkoğlu - Ethem Çoşkun tarafından 1995 yılında *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1325 (1907)* başlığı altında yayınlanmıştır.

35 6 Receb 1320/25 Eylül 1318/9 Ekim 1902 tarihli bu belgede; "Ankara vilâyeti dâhilinde Zîr ve Çubukâbâd kazalarının âhiren ilgâ edildiği mahallî Ziraat Bankası şube memurluğundan iş'âr olunduğundan mezkûr kazâlara âid banka muâmelatı hakkında icâbı icrâ olunmak üzere bu bâbda karârın bir sûretinin gönderilmesi..." isteniyor. Bkz. BOA, *DH. MKT*. 620.73.3.1.

36 BOA, *DH. MKT*. 620.73.3.1. 6 Receb 1320/25 Eylül 1318/9 Ekim 1902 tarihli bu belgede; "Ankara vilâyeti dâhilinde Zîr ve Çubukâbâd kazalarının âhiren ilgâ edildiği mahallî Ziraat Bankası şube memurluğundan iş'âr olunduğundan mezkûr kazâlara âid banka muâmelatı hakkında icâbı icrâ

Kazalıkları lağvedilen Zir ve Çubukâbâd kazalarının köylerinin çevre kazalara taksimi, Ankara Valisi'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir defterde ayrıntılı olarak yer almıştır. Burada; **Zir kazası lağvedildikten sonra;** Bağlıca, Yapracık, Elvan, Sincan, Zir (Aşağı) Çimşid (Yenicimşit), Saraycık, Ahimesud, Çakırlar, Susuz, Memlik, Karacakaya, Eymiryaman (İymiryaman), Kızılcaşar, İncek, Alacaatlı Çakırlar, Kutugün (Çayyolu), Miranus/Miranos (Orhaniye), Teşrek (Dağyaka), Saray, İğrendi (İmrendi), Zir (Aşağı) Peçenek (Yenipeçenek), Kurtşeyh/Kurtşıh/Kurtcuk (Çiçektepe), İhsaniye, Alagöz, Hisarlıkaya, Burçakcı, Ballıkuyumcu (Bâlî Kuyumcu/Balı Kuyumcu), Şehidali (Şehitali), Bâlâ Yurtçı (Yukarıyurtcu), Zir Yurtçı (Aşağıyurtcu), Güvenç, Kılınçlar (Kılıçlar), Alpavıd (Alpagut), Aydın, Lezgi (Sarıbeyler), Halkahavlı[37] (Halkavun/Yazıbeydili/Yazıbeyli), Mehdi (Kumpınar), Dönge, Çeltek (Çeltik?) ve İstanos kasabası olmak üzere **39 köy ile 1 kasaba Ankara merkez kazaya** bağlanmıştır. Nahiye olarak da bu köylerden bir kısmı Ankara merkez nahiyeye, bir kısmı da bu tarihte nahiye olan Zir'e bağlanmıştır. Bu köyler/mahalleler günümüzde Ankara'nın Yenimahalle, Çankaya, Etimesgut, Sincan, Gölbaşı, Kahramankazan ilçelerine bağlıdır. Bu defterde ayrıca burada yeralan köylerin çevre kazalara uzaklıkları ve verdikleri senelik vergi miktarları da yer almaktadır. Burada Zir'in merkezi olan İstanos kasabasının bir senelik vergisi 95.400 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. Bu defterde İstanos ile birlikte Ankara merkeze bağlanan köylerin bir yıllık toplam vergi miktarı toplamda 267.079 kuruştur; bunun da yaklaşık %36'sı sadece İstanos kasabasına aittir. İstanos'a en yakın vergi veren köy ise, 18.761 kuruş ile Bâlâ Yurtcı (Yukarıyurtcu) köyüdür. Burada ayrıca İstanos'un Ankara merkez kazaya uzaklığının da 5 saat olduğu belirtilmiştir.[38]

Daha önce Zir kazasına bağlı iken bu tarihte **Ayaş kazasına bağlanan köyler** ise şunlardır: Zir Kayı (Aşağı Kayı/Yenikayı), Gökler, Anayurt, Kötüoba (Türkobası), Esenler, Hisarcık, Boladlar (Poladlar), Alçı, Hızırşeyh (Hıdırşeyh), Bacı, Girmeç, Boyalı Çiftliği, Güreş, Karaahmedli, Yağır (Oğuzlar), Müslüm, Viran, Osmaniye, Hamidiye, Bucuk, İncirlik, Elyâğut (İlyakut), Çomı ?, Kışla, Avdan, Yeregiren (Yeregiren Çiftliği), Âbderesi, Kınık, Kargın, Mülk, Akçaviran (Akçören), Girendos/Girindos (Fethiye), Onaç, İncecük, Bitik, Erkeksu, Çoğlu, Segrice?, Kesiktaş, Küçük İstanos, Malı, Samudlı, Yağmurbaba, Gedikli, Hacıtuğrul köyleridir.[39] Zir'den bu tarihte Ayaş kazasına bağlanan köy sayısı 45'tir. Bu köyler günümüzde Sincan, Polatlı, Ayaş ve Kahramankazan ilçelerine bağlıdır.

Zir kazasından **Yabanâbâd kazasına bağlanan köyler** ise şunlardır: Bâlâ Peçenek (Yukarı Peçenek), Oymaağaç, Martin, Karataş, Yayalar, İncegez, Arkasyan (Kavaklı), Yakupderviş, Sancar, Bâlâ Cimşid (Yukarıcimşit), Dutözi, Ahur, Soğucak, Sarılar, İne, Virancık, Yakuphasan, Kazgan (Kazan), Sarıayak, Yassıviran, Karalar, İymir, Bâlâ Kayı (Yukarıkayı), İymirgazi (Emirgazi), Ahi köylerdir. Zir'den bu tarihte Yabanâbâd (Kızılcahamam-Çamlıdere) kazasına bağlanan köy sayısı 26'dır.

olunmak üzere bu bâbda karârın bir sûretinin gönderilmesi..." isteniyor. Bkz. BOA. *DH.TMIK.S.*41.18.3; *DH.TMIK.S.*41.18.5; *DH.TMIK.S.*41.18.7. Geçen 318 senesinde lağvından dolayı bunların muzâfâtından olan kurâdan hangilerinin hangi kazaya rabt ve ilhak edildiğine ...." ifadesi yer almaktadır.

37 Halkahavlı/Halkahavlu ismi, köyün olduğu yerin halka şeklinde avluyu andırmasından verilmiş olabilir. Zira Eski Türkçede avlu, havlu şeklinde ifade edilmekteydi. Bu köy 1968 tarihli Köylerimiz adlı eserde, eski adı Halkavun olan köyün yeni adı Yazıbeydili olarak kaydedilmiştir.

38 BOA, DH.TMIK.S.47.32. s. 1-2.

39 BOA, *DH.TMIK.S.47.32.* s. 3-4.

Bu köyler günümüzde genel olarak Çubuk ve Kahramankazan ilçelerine bağlı köylerdir.[40]

Zir'den **Haymana kazasına bağlanan köyler** ise şunlardır: Fevziye, Burhaniye, Selimiye ve Şabanözü köyleridir. Bu tarihte Haymana'ya bağlanan köy sayısı 4'tür.[41] Bu defterde Zir'den çevre kazalara dağıtılan köy sayısı 116 olarak verilmiştir.[42]Ankara valisinin 11 Receb 1320/14 Ekim 1902 tarihli yazısında; lağv olunan Zir kazasının **yüz on altı** ve Çubukâbâd kazasının **doksan üç** köyden ibâret olan mülhakâtının (bağlı köylerinin) Ankara merkez ve civar kazalara bağlandığı belirtildikten sonra, 28 Mayıs 1318/10 Haziran 1902 tarihli şifreli telgrafnameye yapılan atıfla; "bu iki kazanın merkez-i vilâyete (vilâyet merkezine) kurbeti (yakınlığı) hasebiyle merbûtânın (bağlı olduğu köylerin) kısmen Ankara'ya ve kısmen civarında bulunan diğer kazalara rabt ve ilhâkı (bağlanması) sûretiyle senevî **yüz otuz bin** kuruş kadar bir tasarruf icrâsı mümkünü'l-vukû' görülmüş" şeklinde devam eden ifadelere yer verilmiştir. Valiliğin bu yazısında Zir ve Çubukâbâd kazalarının Ankara merkeze yakın olmasının böyle bir idarî değişikliğe neden olduğunu; ayrıca bu düzenleme ile de senede 130.000 kuruş gibi bir meblağın tasarruf edildiği belirtilmiştir. Bu ifadeler bize, böyle bir idarî tasarrufa gidilmesinin görünürdeki nedeninin, malî tasarruf amaçlı iktisadi gerekçeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara Valisi'nin yukarıdaki ifadelerinin devamında, idarî alanda yaşanan bu değişikliğin, gerek Zir gerekse Çubuk'ta ne gibi sıkıntılara neden olabileceğine değinilirken de Zir kazasının lağvından dolayı merkez kaza olan İstanos kasabasındaki ahalinin hükümet olmadıkça, mal ve canından emin olmayarak şuraya buraya dağılacakları endişesi dile getirilmiştir. Aynı yerde, Çubuk kazası ile ilgili görüşe de yer verilirken; Çubuk merkezine ara sıra tütün kaçakçılarının gelip, bir takım uygunsuz davranışlarla halkı rahatsız ettikleri, yine Çubuk'un merkezi olan kasabada her hafta açılan pazara çevre kazalardan binlerce kişinin gelerek külliyetli miktarda alışveriş yaptıkları, kazaya bağlı köylerin başka kazalara bağlanmaları durumunda da, halkın askerlik işlerini takipte ve mülkî, askerî ve adlî işlerde sıkıntılar çekeceği gibi hususlara değinilmiş; sonrasında da Kayseri'nin İncesu nahiyesinde olduğu gibi, Çubuk ve Zir'de de aylık 500 kuruş maaşla birer müdür ve emsali maaşla bir kâtip bulundurmak suretiyle, birer nahiye teşkil edilmesi için padişahın ferman buyurması talep edilmiştir. [43]

40 BOA, *DH.TMIK.S.47.32.* s. 5-6.

41 BOA, *DH.TMIK.S.47.32.* s. 6.

42 Zir kazasının köylerinin yeni idari taksimatı Meclis-i İdâre-i Vilâyetce 5 Ağustos 1319/ 18 Ağustos 1903 tarihinde tanzim edilmiştir. Ankara Valisi tarafından da 9 Ağustos/22 Ağustos'da da Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bk. BOA, *DH.TMIK.S.47.32.* s. 1-12.

43 Ankara Valisi, Zîr kazası ile ilgili olarak: " ... mezkûr iki kazânın lağvından dolayı emr-i idâre inzibatca âtiyyen melhûz olan müşkilât-ı derecâtı ..... gönderilemediği arz olunmuş idi. Bu kere devren mülhakâta azîmet âcizânemde Zîr kazâsının lağvından dolayı merkez kazâ olan İstanos kasabasında sâkin ahâliden bazılarının hânelerine .... taarruz vukû' bulmakda olduğu ve geceleri kasaba derûn ve civârında silah atıldığı vesâir sûretle heyecanı mûcib ahvâl vukû'a gelmekde olduğu ihbar ve tahkîk edilmiş ve ahvâl-ı ma'rûfe sebebiyle kasabada ....hükümet olmadıkça mâl ve candan emin olamayarak şuraya buraya dağılacakları ahâli tarafından ifade olunmuş..." ; " ... bundan başka kasabasında sâkin ahalinin üç dört hâneden ma'adası Ermeni olmak hasebiyle mezkûr kasabada emniyet ve asayişin matlûb-ı âlî dâiresinde muhâfaza ve te'mini ve ahâlî-i merkûm ahvâlinin dâima nazâr-ı dikkatde bulundurulması elzem..." ifadelerine yer verilmiştir. "... ve Çubukâbâd merkezine dahi ara sıra tütün kaçakçıları gelerek ahâliyi iz'âc (rahatsız ettikleri) eyledikleri ve bir takım münasebetsizlikler vukû'a getirmekde oldukları öğrenilmişdir. Ve Çubukâbâd merkezi olan kasabada her hafta açılmakda bulunan pazarda ehemmiyetli

Ankara valisinin talebine benzer bir talep 31 Ocak 1904 tarihinde yeniden gündeme gelmiş ve burada da; geçen sene lağvedilmiş olan Zir ve Çubukâbâd kazaları merkezlerinde emniyet ve asayişin, Çubuk'un merkezinde de haftada bir defa kurulan pazarın ticari önemini muhafaza etmesi için bu iki eski kazada birer nahiye teşkil edilmesi için padişahın ferman buyurması istenmiştir.[44] Bu düzenleme ile ilgili talep yaklaşık bir ay sonra, 7 Mart 1904 tarihinde Sadâret'e (Sadrazamlık / Başbakanlık makamına) gönderilen bir başka yazıda karşımıza çıkmaktadır. Burada da daha önce belirtilen emniyet ve asayişin temini ve Çubuk'ta kurulan pazar münasebetiyle ticari ilişkilerin muhafaza edilmesi için buralarda birer nahiye teşkilinin gerekliliği vurgulanmış; Çubuk ve İstanos kasabalarında hazine ve belediye adına istifade edilecek gelirin (vâridatın) karşılık gösterilerek, müdürlere 500 kuruş, kâtiplere de emsali derecesinde maaş tahsis edilerek, nahiye teşkili için Şûrâyı Devlet (Danıştay) tarafından görüş bildirilmesi istenmiştir.[45] Belediye teşkilatı kurulduktan sonra, Zir gibi kazaların/kasabaların içinde bulunduğu belediyelerin başlıca gelirleri şu vergilerden oluşmaktaydı: l) Devlet tarafından ayrılan vergiler; 2) Şerefiye vergisi;[46] 3) Para cezaları; 4) Kantar, çeki ve kile[47*] vergisi (ölçülen ve tartılan ürünlerin satışından alınan vergi);[48] 5) Hayvan alım satım vergisi; 6) Zebhiye

ahz ve i'tâ vukû' bulmakda ve münasebetle civâr kazâlardan binlerce ahâli gelüp gitmekde olmak hasebiyle ehemmiyet-i mevki'iyesi der-kâr (malum) idüğünden ..... bunlara merbût karyelerin civâr kazâlara taksîmi redîf taburları mu'âmelâtına dahi te'sîr etmekle beraber ahâlinin bir takımı mu'âmelât-ı askeriyeden dolayı başka ve adliye ve mülkiyeye müte'allik işleri için başka kazâya mürâca'âta mecbûr .... kalacakladır ki, bu hâlin dahi .....muğâyir olacağı bedihi (aşikar) bulacağından mezkûr Çubuk ve Zîr kazâları merbûtâtının tağyir-i irtibâtıyla mu'âmelât-ı idâre ve askeriyeye halel getürülmemek ve sâye-i merâhim-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî ahâlinin kemâ fi's-sâbık huzûr ve rahatları te'mîn edilmiş olmak üzere İncesu nâhiyesi gibi Çubuk ve Zîr'de de beş yüz guruş ma'âşla birer müdür ve emsâli ma'âşla bir kâtib bulundurulmak sûretiyle birer nahiye teşkili halen mevki'en ... olduğunun ve bu sûret rehiyye-i tensib-i âlî olmadığı takdirde kurânın sûret-i taksîmini mübeyyin defterinin takdîm olacağının arzına mübâderet kılnmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir." BOA. *DH.TMIK.S.*55.2.5.

44 BOA. *DH.TMIK.S.*55.2.10.

45 BOA. *DH.TMIK.S.*51.41.2.

46 26.02.1340 (1924) tarihli 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'nda şerefiye vergisi şu şekilde yer almaktadır: "Madde 39. İstimlâkten dolayı sokağın yüzüne çıkmakla veya her ne suretle olursa olsun sokağın yüzü artmakla veya üzerinde bulunduğu yollar kesb-i vüsat etmekle şerefi artan ebniyeli ebniyesiz arsalara eski ve yeni hallerine göre ayrı ayrı kıymet takdir olunur. Takdir edilen iki kıymetin aralarındaki farkın yüzde yirmisi şerefiye namıyle belediyeye aittir. Bu fark beş sene zarfında mukassatan rüsum-u belediye gibi eshabından tahsil olunur. Madde 40: Şerefiye resmine tabi arsa ve emlâkin şerefiye bedeli tesviye edilmedikçe ferağına müsaade edilmez". https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200423.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

Şerefiye vergisi kamu geliri olarak günümüzde şu şekilde tanımlanmaktadır: "Merkezi idarenin veya mahalli idarelerin yaptığı bayındırlık hizmetleri dolayısıyla ortaya çıkan değer artışı üzerinden alınan bir bedeldir. Bayındırlık işlerinin yapıldığı yerlerin civarındaki gayrimenkullerin değerinde artış meydana gelmesi halinde, bu işler için yapılan hizmetlerin maliyetine söz konusu gayrimenkul sahiplerinin de iştirak etmesine şerefiye denir". Bk. Süleyman Bolat, "Kamu Gelirleri", http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/3-_kamu_gelirleri.pdf, s. 10.

47* Çeki, odun, kireç, taş gibi ağır ve kaba şeyleri tartmakta kullanılır. Yaklaşık 226 kg'lık tartı birimidir. Kile (Keyl) ise, eski bir tahıl ve ağırlık ölçü birimi olup, ağırlık olarak 20 İstanbul okkasına yani yaklaşık 25,6 kg'a denk gelmektedir. 1 İstanbul kilesi 4 şinik, 1 şinik ise 4 kutudur.

48 26.02.1340 (1924) tarihli 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'nda tartılarak satılan ürünlerden alınan vergi şu şekilde yer almıştır: Madde 20: Belediye hududu dahilinde toptan satılan bilûmum tartılacak ve ölçülecek eşya belediye baskül, kantar ve kile ve terazisi ile tartılıp ölçülmesi mecburidir. Buna mukabil eşyanın satışındaki kıymetinin yüzde yarımını tecavüz etmemek üzere belediye meclislerince tanzim edilecek tarifeye göre resim alınır".

vergisi (kasapların kestikleri hayvanlar için ödedikleri vergi); 7) Kontrato (Kontrat) vergisi[49] gibi kaynaklardır.[50]

Ankara vilayetinin kazalıkları düşürülen Zir ve Çubukâbâd'ın merkezlerine birer nahiye kurulması emri, Padişahın da izni ile 24 Eylül 1904 tarihinde Sadaret makamından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir.[51] Bu tarihden sonra Zir, artık Ankara sancağına bağlı bir nahiyedir.

Ankara vilâyetinin 1325/1907 tarihli salnâmesinde yeralan bilgiye göre Ankara livâsına (sancağına) bağlı iki nahiyeden, Zir'de Nahiye Müdürü Ali Rıza Efendi, Kâtip de Nuri Efendi'dir. Çubukâbâd'da aynı yılda Salih Fikri Efendi Nahiye Müdürü, Kâtip de Rıza Efendi'dir.[52] Bu tarihte, Ankara livâsının kazaları arasında; Ayaş, Beypazarı, Nalluhan, Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana, Bâlâ, Kalecik ve Yabanâbâd yer almıştır. Aynı tarihte Ankara merkeze bağlı Çubuk ve Zir nahiyelerinin dışında diğer kazalara bağlı nahiyeler ise şunlardır: Ayaş'a bağlı Güdül nahiyesi, Sivrihisar'a bağlı Günyüzü nahiyesi, Yabanâbâd'a bağlı Şorba nahiyesi, Beypazarı'na bağlı Karaşar nahiyesi, Kalecik'e bağlı Konur ve İnallu Ballı nahiyeleridir.[53]

Ankara Valisi Hulusi Bey'in Teftiş Raporu

Zir'in nahiye olduktan sonraki durumunu ortaya koyan önemli bir bilgi Ankara Valisi Hulusi Bey'in, 11-21 Eylül 1329 / 24 Eylül - 4 Ekim 1913 tarihleri arasında Ankara vilayet merkezinden başlayıp, şehrin batı istikametindeki Zir nahiyesi merkezi İstanos kasabası ile Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mihalıççık, Sivrihisar ve Haymana kazalarına yaptığı 10 günlük teftiş ziyareti sonrasında hazırladığı ve 8 Teşrin-i evvel 1329 / 21 Ekim 1913 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporda yer almaktadır. Hulusi Bey'in raporda yer verdiği bilgiye göre; Ankara merkez ile İstanos arası takriben 5 saat, İstanos ile komşusu Ayaş arası ise 4 saat mesafededir. İstanos'un bu yıllarda 7 mahallesi bulunmakta ve buradaki hanelerin 20 hanesi Müslüman, 550 hanesi Gregoryan Ermeni, 140 hanesi de Ermeni Protestan'dır. Nahiye genelinde 100 pâre köy bulunmakta ve merkez ile birlikte toplam hanesi 2.500, nüfusu da 17.000'dir. İstanos kasabasında Kapudan Mehmed Paşa'nın 1238/1822-1823 yılında yeniden yaptırdığı bir cami bulunmakta; bu caminin de yedi sekiz yüz kuruş senelik geliri olan 10 vakıf dükkânı olup, bunların da kirası bu camiye değil de, camiyi yaptıran kişinin vakfına gittiğinden, camide imam ve hatip olmadığı, burada sadece cuma ve bayram namazları kılınmaktadır. Raporda ayrıca Ermeni ve Protestan-

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200423.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

49 Kontrat vergisi, 01.07.1948 tarihli 5237 Belediye Gelirleri Kanunu'nun 37. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: "Belediye sınırları içindeki gayrimenkullere ait kira sözleşmelerinden, yıllık kira bedelinin yüzde birinden az ve ikisinden çok olmamak üzere belediye meclislerince kararlaştırılacak nispet üzerinden belediyece kontrat resmi alınır....." http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6953.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

50 Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (IX), Rüsûm-ı Belediye Kanunu", s. 106. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b1c3ce9_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi / 08.04.2016.

51 BOA, *Bâb-ı Âlî Evrâk Odası* (*BEO). 2668.200054.1.1.*

52 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, *1325 /1907*, s. 135.

53 *Ankara Vilâyeti Salnâmesi*, Haz: K. Emiroğlu vd., 1325 (1907), s. 105-160.

ların hayli talebesi ve yetişmiş muallimleri olan ayrı ayrı birer mektebi olduğu, kazalık döneminden kalan bakımsız ve harap halde bir hükümet dairesi bulunduğu, nahiyenin merkez belediyesinin senelik gelirinin takriben 5.000 kuruştan ibaret olduğu; bundan da ayda 150 kuruşun belediye başkanına, 100 kuruşun aşı memuruna, 120 kuruşun da kitâbet ve çavuşluk vazifelerini yerine getiren kişilere verildiği bilgisine yer verilmiştir. Aynı raporda Zir nahiyesi müdürünün beş altı aydan beri hastalığı nedeniyle tedavi gördüğü, bu nedenle ona tahrirat kâtibinin (yazı işleri müdürünün) vekalet ettiği, o kişinin de Ermeni olması hasebiyle, devlete ait mahrem bilgilere vâkıf olacağı belirtilip, hasta olan ve görevinin başında bulunmayan nahiye müdürünün değiştirilmesi istenmiştir. Ankara Valisi Hulusi Bey raporunda, Ankara vilâyetinin Ankara, Kayseri, Yozgat, Kırşehri ve Çorum olmak üzere beş sancaktan; Ankara merkez sancağının da Bâlâ, Kalecik, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Mihalıççık, Sivrihisar, Haymana ve Yabanâbâd olmak üzere dokuz kazadan oluştuğu belirtilmiştir.[54]

Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru, ordularının I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştığı yıllarda Ankara merkez kazaya bağlı Zir nahiyesinin bazı köylerinin Ayaş kazasına bağlanması yönünde bir karar alınmış; bu konu Ankara Valiliği, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) ve idarî değişiklik yapılmak istenen köylerde oturan halk arasında çeşitli yazışmalara neden olmuştur. Ankara'daki idarî yetkililer bu değişikliğin yapılmasını isterken, idarî değişikliğe maruz kalan köylerden itiraz sesleri yükselmiştir. Bu konu ile ilgili Osmanlı Arşivi'ndeki ilk ilk yazı, Ankara Vali Vekili tarafından 6 Şubat 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)'ne, Meclis-i Umûmî-i Vilayet (Ankara Vilayeti Genel Meclisi) tarafından, bu değişiklikle ilgili alınan kararın bildirilmesi ile ilgilidir. Burada Ankara vilayetinin merkez sancağına ve merkez kazasına bağlı Zir nahiyesinin Şabanözi, Müslüm, Yağır, Çan? İncegez?, Yağmurbaba, Hacıtuğrul, Gedikli, Poyraz, Samudlu Çiftliği, Bâcı, Girmeç, Boyalı, Hızırşeyh, Güreş, Karaahmedli, Mâlı, Alagöz, Alçı, Kötüoba, Anayurt, Gökler, Erkeksu, Kayı, Bucuk, Ağcaviran, Elyakut (İlyakut), Mülk, İncirlik, Girendos (Girindos) köylerinin, nahiyeleri olan Zir'e uzak, Ayaş kazasına ise yakın olmaları nedeniyle gerek hükümetin gerekse ahalinin işlerini kolay bir şekilde yürütmeleri için yukarıda adı geçen 29 köyün mülkî ve adlî yönlerden Zir'den ayrılıp, Ayaş'a bağlanmaları yönünde alınan kararın Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi yer almaktadır.[55]

Ankara Valiliği'nden gönderilen idarî değişiklikle ilgili bu yazıya, 16 Şubat 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Ankara vilayetine cevab olarak bir yazı gönderilmiştir. Burada, İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu (Vilayet İdaresi Kanunu)'nun 3. maddesine göre liva (sancak/il) ve kaza hudutlarının düzenlenmesi ile ilgili padişah emrine (irâde-i seniyye) dayanılarak, Ankara merkez livaya ve kazaya bağlı Zir nahiyesinin idari sınırları içinde yer alan 29 köyün Ayaş kazasına bağlanması ile ilgli Ankara vilayet genel meclisinde alınan kararın ertelenmesi, ayrıca bu konuda çıkartılacak padişah emri için de durumun esbâb-ı mucibesinin (gerekçesinin) bildirilmesi istenmiştir.[56]

54 *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara,* Haz. İlhan Ovalıoğlu vd., Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 184-219.
55 BOA, *DH.İ.UM. 45-3.52.1.*
56 BOA, *DH.İ.UM. 45-3.52.1.*

Köylerinin Ankara merkez kazadan ve Zir'den alınıp Ayaş kazasına bağlanmasına Hızırşeyh, Güreş ve Yağır köylerinin muhtarları ile Güreş köyünün imamının da aralarında olduğu bir kısım önde gelen kişi, köyleri adına 28 Şubat 1916 tarihinde Dahiliye Nazırına (İçişleri Bakanına) çektikleri telgrafta; diğer 29 köyün ahalisi gibi, köylerinin Ayaş'a bağlanması ile ilgili kararı duyduklarında, Ankara merkeze gelerek, itirazlarını ve şikayetlerini dile getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu köylüler, köylerinin Ayaş'a bağlanmasının kendilerinin değil, Ankara Meclis-i Umumî Azalığına (Ankara Genel Meclis Üyeliği) seçilen Ayaşlı Muhlis Bey'in ve yanındaki bazı kimselerin arzuları ve girişimleri sonucunda olduğu, bu idari değişiklik kararının onların etkisi ile alındığını ileri sürmüşlerdir. Burada dile getirilen itiraz gerekçeleri arasında, bu köylerin bulunduğu çevrenin coğrafi yapısının bu idari değişikliğe, ne hükümet ne de halk için hiç bir şekilde fayda sağlamayacağı, buradaki asıl maksadın o çevredeki arazi ve çifliklerin idaresinden ziyade, buralarda yaşayan köylülerin esarete alınacağı ve bir kaç kişinin arzusuna esir edileceği belirtilmiş; vatan ve adâlet nâmına bu kararın reddi için emir buyrulması, aksi takdirde ahalinin yurtlarını terk edecekleri ve bunun da ailelerinin perişan olmasına neden olacağı ifade edilmiştir.[57]

Köylülerden gelen bu telgraftan bir gün sonra, 29 Şubat 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Ankara Vilayetine, daha önce 16 Şubat 1916 tarihinde gönderilen yazıya ek olarak bir yazı daha gönderilmiştir. Burada da daha önce vilayet tarafından alınan karara, bu köylerin ahalisi tarafından devamlı bir şekilde ilgili makamlara itiraz telgrafları çekildiği, savaş hali dolayısıyla bu tür şikayetlere sebep olan teşkilat değişikliğinin ertlenmesi ve durumun araştırılarak bildirilmesi istenmiştir.[58]

Zir nahiyesine bağlı 29 köy halkının idari değişikliğe yaptıkları itiraz ve yukarıda belirtilen karşılıklı yazışmalar sonrasında 29 Ağustos 1916 tarihinde Ankara Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne Ankara Vilayet Encümeni'nin aldığı karar arz edilmiştir. Bu arz tezkeresinde (yazısında), yapılan inceleme sonrasında ülkenin içinde bulunduğu savaş durumu gözönüne alındığında, bu tür bir değişikliğin halk nazarında askeri işleri olumsuz etkileyebileceğinden, yukarıda belirtilen köylerde yapılacak idari değişikliğin ertelenmesi; ancak savaş sona erdikten sonra hükümet tarafından yapılacak esaslı ve genel bir teşkilat düzenlemesi sırasında bu değişiklik

57 BOA, *DH.İ.UM.EK.79.12.3,* s.1-2. Ankara'dan Dâhiliye Nâzırına çekilen 15 Şubat 1331/28 Şubat 1916 tarihli telgraf: "Uluv-i himmet hüsn-i niyetle tedvîr-i umûrun elzem olduğı şöyle bir zamanda nahiyemizden yirmi dokuz kurânın irtibâtına Ankara Meclis-i Umûmisince karar verildiğini işitdik diğer köylülerin misillü bizler dahi merkez vilâyete döküldük. Esâsen köylerimizin senelerden beru Ayaş'a ilhâkına Ayaşlı Muhlis Bey ve hempâsı uğraşmakda iken âhiren kendisine teveccüh eden Meclis-i Umûmî A□zalığından bi'l-istifade merâmına muvâfık olmağa çalışıyor. İlhâkımızda ne bir fâide-i idâriyye ve ne de sâire mevcûddur. Muhitimizin vaz□iyyet-i coğrafiyyesini tanıyanlar bu karara hayret iderler. Esâs maksad karyelerimizi ilhâkla derûn ve birûnundaki arâzi ve çiftlikâtlarının tedvîr ve ittisâ□ını te'minden daha vâzihi bizleri esârete almakdan ibâretdir. Yirmi dokuz karye halkının bir kaç kişinin arzusuna esir edilmemesini vatan ve adâlet nâmına olsun karâr-ı vâkı□anın reddini ferman buyurmanız aksi hal me'vâlarımızın terkini mûcib ve evlâd (ve) âilelerimizin perişâniyetini müstevcib olacakdır. 15 Şubat 331/ 28 Şubat 1916.
Hızırşeyh Karyesi muhtar-ı evveli (birinci muhtarı) Mustafa, aynı karyenin muhtar-ı sânîsi (ikinci muhtarı) Ali, Zir nahiyesine tâbi□ Güreş karyesi imamı Mehmed, aynı karyenin muhtar-ı sânîsi Halil, Yağır karyesi muhtar-ı evveli Ali, aynı karye muhtar-ı sânîsi Hüseyin.

58 BOA, *DH.İ.UM.EK.79.12.1,* s.1. Burada; "Hâl-i harb sebebiyle bu kabîl şikâyâta bâi□s olan teşkilât berâyı tedkîk te'hîr idilmekte" şeklinde ifade edilmiştir. Bu yazı, İdâre-i Umûmiye-i Dâhiliye Müdiriyeti'nden Ankara Vilâyeti'ne 16 Şubat 1331/29 Şubat 1916 tarihinde gönderilmiştir.

talebinin nazar-ı dikkate alması düşüncesi ile buna benzer muamelelerin terk edilmesi yönünde karar alındığı bildirilmiştir.[59]

Zir'e bağlı bazı köylerin Ayaş'a bağlanması konusu, yaklaşık 3 - 4 yıl sonra yeni bir yazışmaya neden oluyor. Ankara Vali Vekili tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 18 Şubat 1920 tarihli bu yazıda; Ankara merkez sancağa bağlı Zir nahiyesinin Şabanözi, Müslüm, Yağır, Çan ? İncegez, Yağmurbaba, Hacıtuğrul, Gedikli, Poyraz, Samudlu Çiftliği, Bâcı, Girmeç, Boyalı, Hızırşeyh, Güreş, Karaahmedli, Malı, Alagöz, Alçı, Kötüoba, Anayurt, Gökler, Erkeksu, Kayı, Bucuk, Ağcaviran, Elyakut (İlyakut), Mülk, İncirlik ve Girendos (Girindos/Fethiye) köylerinin merkez sancağa bağlı Ayaş kazası merkezinin kendilerine yakınlığı nedeniyle mahkemeye ve pazara ait işlerini burada yürüttükleri; ancak asker alma işlerini bağlı oldukları kazada gördükleri, bu köylerin mülkî ve adlî işlerini kendilerine uzak mesafede olan Zir nahiyesinde ve Ankara merkezde görmelerinin zorluğuna değinilip, hem remî işlemlerin kolay yürütülmesi hem de halkın işlerini kolaylaştırmak için Zir'nden ayrılıp, Ayaş'a bağlanmaları istenmiştir. Daha önce de olduğu gibi Ankara İdare Meclisi'nde yapılan görüşmeler sonunda hazırlanan 26 Nisan 1919 tarihli mazbata gereğince, hükümet işlerini daha iyi yürütmek ve halkın da işlerini kolaylaştırmak için yukarıda adı geçen köylerin Ayaş kazasına bağlanması yönünde padişah emri çıkartılması talep edilmiştir.[60] Ankara Valiliğinin bu idari değişiklik talebi I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği, ancak bu kez Anadolu'nun işgal edilmeye başladığı bir döneme rastlgelmektedir. Henüz Osmanlı Mebusan Meclis'i tatil edilmemiş, TBMM de Ankara'da toplanmamıştı. Böyle bir ortamda, yaklaşık 3 - 4 yıl öncenin idari değişiklik teşebbüsü yeniden gündeme gelmiştir. Bu sorun kısa bir süre sonra Ankara'da toplanacak TBMM'nin ve yeni hükümetin gündemine gelecektir.

Zir'in Yeniden Kaza Yapılması

Yukarıda da belirtildiği üzere daha önce Ankara'nın kazası olan Zir ve Çubuk, 1902 yılında nahiyeye dönüştürülmüştü. Bu iki kazanın Ankara'ya nahiye olarak bağlılıkları 1921 yılının başlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde her iki nahiyenin sınırlarında değişiklik yapılması talepleri olmuş ve girişimlerde bulunulmuştu. TBMM'nin açılışını takip eden aylarda Zir ve Çubuk'un idarî statüsü ve bağlılığı ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bunun gerekçesini yukarıda Zir nahiyesinin köylerinin, istekleri dışında kendilerine yakın olan Ayaş'a bağlanma gerekçelerinde kısmen görmek mümkündür. Bu tartışmalar, yeni dönemde Zir'in nahiyelikten çıkartılıp, kaza yapılması ile kısmen çözüme kavuşturulmuştur. Ancak tartışmalar yine de bitmemiştir.

Zir ve Çubuk'un idarî statülerinin nahiyelikten kazalığa yükseltilmeleri konusu TBMM Hükümeti'nin ilk icraatları arasında yer almıştır. Meclis'in Ankara'da toplanmasından altı ay sonra 21 Teşrin-i evvel 1336/ 21 Ekim 1920 tarihinde, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ve Hey'et-i Vekile (Bakanlar Kurulu) üyelerinin imzasıyla, kanun teklifi olarak TBMM'ye sunulmuştur İki maddeden oluşan bu ka-

59 BOA, *DH.İ.UM. 45-3, 52, 7.*

60 BOA, *DH.İ.UM.EK.118.76.* Ankara'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bu arz tezkeresi, Meclis-i Umûmî-i Vilâyet Reisi ve aynı zamanda Defterdar olan Ankara Vali Vekili ile 20 azanın imzası yer almaktadır.

nun teklifinin maddeleri şunlardır:

Madde 1: Ankara kazâsına merbût (bağlı) Çubuk ve Zir nahiyeleri, yine Ankara'ya tâbi' (bağlı) olmak üzere kaza haline ifrağ edilmiştir (dönüştürülmüştür/yükseltilmiştir).

Madde 2: Târih-i neşrinden (yayın tarihinden) itibaren mer'î olan (yürürlüğe giren) işbu kanun(un) icrâ-yı ahkâmına (yürütmesine) Hey'et-i Vekile (Bakanlar Kurulu) me'murdur.[61]

Çubuk ve Zir nahiyelerinin kaza statüsüne yükseltilmesi hakkındaki kanun teklifinin TBMM'deki görüşmeleri sırasında Dahiliye Encümeni Reisi (İçişleri Komisyonu Başkanı) İbrahim Süreyya ve arkadaşları tarafından üç maddeden oluşan bir teklif Meclis'e sunulmuştur. Bu teklif şu maddelerden oluşuyor:

Madde 1: Ankara'ya merbût Çubukâbâd ve Zir nahiyeleri kaza haline irfağ edilmiştir.

Madde 2: İşbu kânun neşrinden itibaren mer'iyyü'l-icrâdır (uygulamaya konulur).

Madde 3: İşbu kanunun icrâsına Hey'et-i Vekile (Bakanlar Kurulu) me'murdur.

Dahiliye Encümeni Komisyonu'ndan gelen teklif, İcra Vekilleri Heyeti'nden gelen teklif ile aynıdır. Kanun teklifi Meclis'te görüşülürken bazı milletvekilleri konu hakkında görüşlerini açıklamışlardır. Bu milletvekillerinden biri de Yozgat milletvekili (mebusu) Süleyman Sırrı Bey'dir. Görüşmeler sırasında söz alan Süleyman Sırrı Bey, konu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

"Müsade buyurun efendim. Zir Nahiyesi üç yüz on sekize (R.1318/M.1902) kadar kaza idi. Üç yüz on sekizde bütçe de bir tasarruf maksadiyle her vilâyette, merkez-i vilâyete yakın olan kazaların ilgası Hükümetçe arzu edilmiş, o sırada bu emir Ankara vilâyetine de tebliğ olunmuştu. Çubukâbâd eşraf ve ahâlisinden muteber olan bazı meclis-i idare azaları bu kazalar merkez-i vilâyete yakındır diyerek, lağvı cihetini iltizam ederek vilâyete nüfuz etmişlerdir. Onun üzerine Çubukâbâd ve Zir kazaları lağvedilerek nahiye haline ifrağ edilmiştir. Bendeniz Zir nahiyesinde bulundum. Zir nahiyesi 30 saat tûlunde, 5 saat arzında büyük bir kazadır. Tevâbiiyle, çiftlikleriyle beraber 117-118 pâre kurâsı (köyleri) vardır. Mürtedovası ve Bâcı yakası nâmıyla şimal (kuzey) ve cenub (güney) kısımlarına ayrılmıştır. Malûm-u âliniz Sivrihisar ve Haymana hududlarına kadar olan köylerin ahalisi merkez-i vilâyette işlerini gördürmek için kışta kıyamette gelemiyorlar. Şimendiferlerle (trenlerle) gelecek olsalar bu kadar ücret verecekler. Sonra Hükümet ağnam rüsumu (küçükbaş hayvan vergisi) tahsil ediyor. Bu ahali merkez-i vilâyete gelmek için ellerindeki tiftikleri Polatlı istasyonuna götürüyorlar. Orada tüccara teslim ediyorlar. Koçanları da veriyorlar. Tiftikçi diyor ki: madem ki paranızı borcunuza vereceğim, şu halde bize vermekten ise koçanlarınızla beraber merkez-i vilâyete paranızı gönderir, ağnam resmi olan borcunuza yatırır, makbuzunuzu sandıktan alır getiririm. Bu para tiftik tüccarı yedinde aylarca bekliyor. Nihayet tüccar kârını buluyor. Elinden tiftiği çıktıktan sonra zürrâ(n)ın (çiftçilerin) ağnam borçlarına havale ediyor. Halbuki bu müddet zarfında Hükümet ahaliyi tazyik ediyor. Hattâ ağnamı da hacze kadar kıyam ediyor. Çünkü borç yatmamış bulunuyor. Yani bu gibi hususatta ahali pek müşkilât çekiyorlar. Binâena-

61 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Başbakanlık Muamelat Evrakı*, 01-15-18.

leyh bendenizce bunun kazaya tahvili muvafıktır. Çubuk da aynı Zir gibidir. Sonra efendim merkezi de değiştirmek lazımdır. Bunun merkezi 700-800 haneli bir Ermeni kasabasıdır. Burada on iki hane müslüman vardır. Etraftan köylerden gelen şahit ve müddeiye sıfatiyle gelen muhadderât-ı İslâmiyye (müslüman kadınlar) bütün bunların evlerinde müsâferet (misafirlik) ediyorlar. Bundan da bazı fenalıklar zuhur ediyor diye söyleniyordu. Binâenaleyh bu nahiyenin kazaya iadesiyle beraber merkezin de o civarda Sincan köyü istasyonuna veyahud diğer bir mahalle nakli daha muvafıktır (o sonraki iş, bir takrir ver sedaları)".

Süleyman Sırrı Bey, daha önce de bulunduğu Zir nahiyesinde, bu nahiyeye bağlı köylerden gelen ahalinin yaşadıkları sıkıntıları Meclis kürsüsünde dile getirmiş, Zir'in yeniden kaza yapılmasının uygun olduğunu, ancak merkezi olan İstanos'un bir Ermeni kasabası olması hasebiyle, oraya gelen müslüman kadınların ve ahalinin sıkıntı çektiğini, bu nedenle kaza merkezinin Sincan köyü ya da başka bir mahalle taşınmasının uygun olacağını belirtmiştir.

Süleyman Sırrı Bey'in konuşmasına, Hükümet adına Maliye Vekili Ferdi Bey;*"Eğer kabul buyurursanız Hükümet bu ciheti nazar-ı mütâlaaya alır efendim, tetkik eder"* diye cevap vermiş, bu önerinin dikkate alınıp, incelenebileceğini belirtmiştir.

Görüşmelerin takip eden aşamasında TBMM Reisi (Meclis Başkanı) Meclis kürsüsünde; *"Ankara'ya merbût Çubukâbâd ve Zir nahiyelerinin kaza haline ifrâğına dair kanun"*un birinci maddesini okutmuştur. Bu maddede; *"Ankara'ya merbût olan Çubukâbâd ve Zir nahiyeleri kaza haline ifrağ (dönüştürülmüştür) edilmiştir"* ifadesi yer almaktadır. Takiben Meclis Başkanı; *"Teklifin muvâfık (uygun) olduğuna dair Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) nâmına Maliye Vekili (Maliye Bakanı) Ferid Beyefendi beyanatta bulunuyorlar"* ifadesini kullanmıştır. Bunun üzerine Maliye Vekili Ferid Bey de: *"Kaza olmak için değil efendim, merkez mahallini tayin edemeyiz"* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kastamonu Milletvekili Dr. Suat Bey de Meclis Başkanı'na hitaben; *"O ayrı bir meseledir Reis Bey"* diyerek, kaza merkezinin belirlenmesi konusundaki görüşünü belirtmiştir. Bu açıklamaları takiben söz alan Dahiliye Komisyonu üyesi Karesi Milletvekili Vehbi Bey; *"Ankara'ya merbût (bağlı) Çubukâbâd ve ve Zir nahiyelerinin kaza haline irfâğına (dönüştürülmesine) karar verilmiştir. Merkez yoktur"* ifadelerini kullanarak, teklifin içeriğine yönelik açıklama yapmıştır. Bu açıklamalar üzerine Süleyman Sırrı Bey, 29 Teşrin-i sâni 1336/29 Kasım 1920 tarihinde Meclis Başkanlığı'na yeni bir teklif sunmuştur. Bu teklifte, *"Derdest-i teşekkül bulunan Zir kazası merkezinin Sincan köyüne nakli lüzumunu teklif eylerim"* ifadelerine yer vermiş; akabinde de bu teklif Meclis Başkanı (Reis) tarafından, *"Bu teklifi nazar-ı mütâlaaya alanlar lütfen ellerini kaldırsınlar"* denilerek oylamaya sunulmuştur.

Süleyman Sırrı Bey'in Zir'in merkezinin Sincan köyüne nakli teklifine Maliye Vekili Ferid Bey; *"Efendim müsaade buyuyurun. Beyefendi'nin buyurdukları mütâlaa tamamıyla vâriddir. Merkezin ihtimal ki istasyon üzerinde bulunması pek muvafıktır. Bu meseleyi Hey'et-i aliyyeniz Hey'et-i Vekile'ye bırakırlar, mahallini tedkik ederek muvafık bir merkez intihab ederler (seçerler). Öyle daha muvafık olur. Binâenaleyh takrire lüzum yoktur"* ifadelerini kullanmıştır. Ferid Bey bu konuşmasında, merkezin istasyon üzerinde olmasının uygun olacağını, ancak yapılacak incelemelerle uygun bir mahallin bulunmasını, konu hakkında yazılı bir önerge vermeye

gerek olmadığını belirtmiştir. Süleyman Sırrı Bey de bu açıklama üzerine söz alıp; *"Sincan köyü istasyonu merkeze üç saatir efendim"* diyerek, Sincan üzerindeki ısrarını sürdürmüştür. Tartışmalar sonrasında Meclis Başkanı birinci maddeyi; *"Encümenin teklifi veçhile (üzere) kabul buyuranlar lütfen el kaldırsınlar"* diyerek oya sunmuştur. Oylama sonrasında birinci madde kabul edilmiştir. Sonrasında da; *"İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren mer'iyyü'l-icrâdır (yayınlandığı tarihten itibaren uygulamaya konulur)"* ifadesinin yer aldığı ikinci madde kabul edilmiştir.[62] Böylece Zir ve Çubukâbâd nahiyelerinin yeniden kaza yapılmaları ile ilgili kanun teklifi, yaklaşık bir ay sonra, 28 Teşrin-i sânî 1336/ 28 Kasım 1920 tarihinde kanun haline getirilmiş ve bu kanun da 4 Nisan 1337/ 4 Nisan 1921 tarihinde Cerîde-i Resmiyye (Resmi Gazete)'nin 9. sayısında yayınlanmıştır.[63] Böylece yaklaşık 18 yıl sonra Zir ve Çubuk yeniden Ankara'ya bağlı birer kazaya dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet Döneminde Zir ve Çevresi

Birinci Meclis tarafından 1921'de çıkartılan ve Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu'nun 10. maddesinde; "Türkiye coğrafî vaziyet ve iktisadî münasebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara munkasım (ayrılmış) olup, kazalar da nahiyelerden terekküb eder" hükmü, 24 Mayıs 1340 (1924) tarih ve 71 numaralı İkinci Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu'nun 89. maddesi ile; "Türkiye vaziyet ve iktisadî münasebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere munkasımdır ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekküb eder (meydana gelir)" şeklinde değşikliğe uğramıştır. Böylece liva/sancak teşkilatı kaldırılmış; yapılan bu düzenleme ile o zamana kadar liva denilen idari birimlere il denilmeye başlanmıştır. Bu tarihe kadar Ankara Vilayeti'nin birer livası olan Çorum, Kırşehir ve Yozgat birer vilayet olmuş; Kırşehir'e bağlı Keskin ilçesi de Ankara'ya bağlanmıştır.[64] Bu düzenleme ile Ankara ili Ankara merkez sancağı sınırları içerisinde kalmıştır. 31 Temmuz 1926'da Polatlı'da kaza/ilçe teşkilatı kurulmuştur. Polatlı ilçe yapılmadan önce Zir'e bağlıdır. Bu son düzenleme ile 4 Nisan 1921'de kaza yapılan Zir, yeniden nahiye (bucak) yapılmış ve Ankara Merkez kazaya bağlanmıştır. Onun yerini köylerinin bir kısmı bağlanan Polatlı almıştır. İlk kuruluş tarihinde Polatlı kazasının 71 köyü mevcut olup, bu köylerden 25'i ilga edilen Zir'den, 42'si Haymana'dan, 4'ü de Sivrihisar kazalarından gelmiştir.[65]

Ankara Merkez kazasına bağlı Zir nahiyesinin 1927 yılında 5 mahallesi ve 60 köyü bulunmaktadır.[66] 1928 yılında Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından yayınlanmış olan *Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları* isimli eserde, Ankara vilayeti; Merkez, Ayaş, Bala, Beypazarı, Polatlı, Çubukâbâd, Haymana, Kalecik, Keskin, Nalluhan, Yabanâbâd kazalarından oluşmaktadır. Ankara'nın Merkez ka-

62 *İ: 104-28.11.1336*, C.1;
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c006/b104/tbmm01006104009 2.pdf
63 *Düstur, Üçüncü Tertip*, c. I, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929, s.153, No:164.
64 *2009-2013 Gölbaşı Stratejik Planı*, Ekim 2008, Ankara İli Gölbaşı İlçesi Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 25 (http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/t9tZ2+2009-2013_stratejik_plani.pdf (Erişim tarihi: 19.09.2018).
65 Üzeyir Yasak - Hüseyin Melih Özdemir, "*Polatlı Şehri'nin Mekansal Gelişimi ve Şehir İçi Arazi Kullanımı", Studies Of The Ottoman Domain,* Cilt 7, Sayı 13, Ağustos 2017 s. 294-296; "Polatlı'nın Tarihçesi", http://www.polatli.gov.tr/ilce-tarihi (Erişim tarihi: 20.09.2018).
66 *Sincan Kültür Atlası,* s. 51.

zasının bu yılda 84 mahalle ve 64 köyü bulunmaktadır. Ayrıca Merkez nahiye ile 5 mahalle ve 60 köyü bulunan Zir ile 6 köyü bulunan Âsi Yozgad (Elmadağ) adında üç nahiyesi ve toplamda 130 köyü vardı.[67]

Yapılan bu son idari değişiklik sonrasında Ankara Merkez kazaya bağlanan Zir nahiyesinin köyleri şunlardır: Ahur, Ahi, Akçaviran, Avdan, Erkeksu, Aydın, İgrendi, Elvan, İlyakut, Alpavıd (Alpağut), Anayurt, İncirlik, Oymaağaç, Onaç, Orhaniye (Miranos), İne, İymir, İymiryaman (Emiryaman), Bâlâ (Yukarı) Cimşid, Bâlâ (Yukarı) Peçenek, Bâlâ (Yukarı) Kayı, Bağlıca, Bitik, Bucuk, Burhaniye Avşar, Polatlar, Teşrek, Çoğlı, Halkahvalı (Halkavun), Zir (Aşağı) Kayı, Zir Peçenek, Zir Cimşid, Saray, Saraycık, Sultaniye, Sancar, Sincan, Sarılar, Sarıayak, Soğucak, Dutözi, Dutlıca, Osmaniye, Fethiye, Karkın, Karalar, Karahöyük, Kazgan (Kazan), Kışla, Kınık, Gökler, Güvenç, Mîrgazi (Emirgazi), Mülk, Mehdi, Virancık, Yapracık, Yeregiren, Yassıviran, Yılband.[68] Bu köyler günümüzde Sincan, Etimesgut, Yenimahalle, Ayaş ve Kahramankazan ilçelerinin mahalleleri (köyleri) arasında yer almaktadır.

Zir'in kazalığının düşürülüp, nahiye yapılması sonrasında yukarıda da değinildiği üzere Polatlı ilçe/kaza statüsü kazanmıştır. Polatlı'nın 1928 yılında Merkez nahiyesi ve 70 köyü bulunmaktadır. Bu tarihte Polatlı'ya bağlı köyler şunlardır: Ahmedpınarı, Alagöz, Alçı, Etrek, Ücret, Eski Polatlı, Eski Karsaklı, Üçpınar, İgciler (İğceler), Babayakub, Bâcı, Balıkuyumcu (Ballıkuyumcu), Bâlâ Yurtçı, Bayburd, Basri, Beyobası, Begcigez (Beycigez), Poyraz, Türkhöyük, Çanakçı, Çekirdeksiz, Çokviran, Hacıtuğrul, Hacımuslı, Hisarlıkaya, Hızırşeyh (Hıdırşeyh), Deveci, Zir Yurtçı, Selimiye, Şerefli, Şabanözi, Şehidali, Şeyhali, Sarıhalil, Samudlı (Temelli), Tatlıkuyu, Tırnaksız, Toydemir, Alikolan, Fevziye, Karsaklı, Kargalı, Karaahmed, Karapınar Muhacir, Karacaahmed, Karahamzalı, Karakaya, Karakuyu, Karabostan, Kızılcakışla, Kocahacılı, Kurtşeyh, Kuşçı, Kayabaşı, Gedikli, Kötek (Subaşı), Kötüoba, Güreş, Köseler, Girmeç, Malıköy, Müslüm, Macun, Yağır, Yağmurbaba, Yassıhöyük, Yenimehmedli, Yenice, Yıldızlı, Yüzükutlı.[69]

1928 -1929 yıllarında Ankara Merkez Kazası'na bağlı nahiyeler arasında Zir (İstanos), Bağlum, Ahimesud (Etimesgut), Gölbaşı, Karalar ve Küçük (Âsi) Yozgat (Elmadağ) yer almaktadır. Etimesgut nahiye olduktan sonra, daha önce Zir nahiyesine bağlı olan Sincan, Bağlıca, Elvan, Eymiryaman (Eryaman), Saraycık, Yapracık, Emirgazi bu idari birime bağlanmıştır. [70]

1926 yılında ilçe teşkilatının Polatlı'ya taşınması ile nahiyeye dönüşen Zir'in merkezi İstanos kasabasının önemi azalmıştır. Bunda bu kasabada oturan Ermenilerin tehcir sonrasında azalan nüfuslarının da büyük payı vardır. Zir'in merkezi İstanos'un tamamen terk edilmesi, 1958 yılında meydana gelen sel felaketi sonrasında yaşanan toprak kayması sonrasında gerçekleşmiştir. Yaşanan afet sonrasında bu yerleşim biriminin Zir çayı kenarından kaldırılıp başka bir yere nakledilmesi gündeme gelmiştir. Nihayet 1965 yılında bir ara adı önce Uluköy, daha sonra da Yenikent olan yere taşınmıştır. Böylece Zir/İstanos, bu taşınma sonrasında önce Uluköy adını almış, 1965 yılında da bugünkü adını alıp, Yenikent olmuştur. Bu yer-

67 *Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları,* Dahiliye Vekaleti Nüfus Müdiriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul 1928, s.143.
68 *Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları,* s.144-145.
69 *Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları,* s.151-152.
70 *Sincan Kültür Atlası,* s. 51.

leşim birimi 1957 yılında Yenimalle ilçesine; 1983 yılında da ilçe yapılan Sincan'a bağlanmıştır. Halen bu ilçeye bağlıdır. Yenikent kasabası 1971 yılında yakınındaki Bucuk köyü ile birleşmiş ve yapılan referandum sonucuna göre, Bakanlar Kurulu tarafından Yenikent merkez olmak kaydıyla belediye teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. 5 Mayıs 1975 günü yapılan ara seçim ile de Yenikent Belediyesi faaliyetine başlamıştır. Böylece Yenikent kuruluşunun ve bir kasaba haline gelişinin onuncu yılında belediye teşkilatına kavuşmuştur.[71]

Günümüzde Yenikent'in bağlı olduğu Sincan ilçesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, 28 hanelik küçük bir köy iken Atatürk'ün önerileri ile yurt dışından gelen soydaşların buraya yerleştirilmesiyle tipik bir göçmen köyü görünümündedir. Bu yıllarda Ankara Merkez kazanın Etimesgut nahiyesine bağlı bir köyü olan Sincan'da, 1955 yılında belediye teşkilatı kurulmuş; 1956 yılında da bucak merkezi olmuştur. Daha önce Zir'e bağlı olan Anayurt, Esenler, Polatlar, Zir Cimşit (Yenicimşit), Zirpeçenek (Yenipeçenek) ile; Polatlı'ya bağlı olan Ziryurtçu (Aşağı Yurtçu), Ballıkuyumcu, Kurtşeyh (Çiçektepe), Bâlâyurtçu (Yukarı Yurtçu) ve Etimesgut'a bağlı olan Eryaman ve Saraycık köyleri bucak haline getirilen Sincan'a bağlanmıştır. 30 Kasım 1983 tarihinde Sincan ilçe statüsü kazanmıştır. 1988 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içine alınmış; 23 Temmuz 2004 tarihinde yapılan düzenleme ile 20 köy tüzel kişilikleri düşürülerek mahalle statüsüne alınmış; ilçeye bağlı 20 köy mahalle olmuştur. 22 Mart 2008 tarihinde yürürlüğe giren Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5747 Sayılı Kanunun 2 nci maddesi gereğince Sincan ilçesine bağlı Yenikent Belediyesi ile, Polatlı İlçesine bağlı Temelli Belediyesi tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Sincan ilçesine katılmıştır.[72]

Sonuç

19. yüzyılda Ankara'nın kazaları arasında adı geçmeye başlayan Zir, yaklaşık 125 yıl bu şehrin idarî ve iktisadî hayatında pek çok tartışmanın merkezinde yer almıştır. Bunda Ankara sancağının batı kısmında yeralan 100'ün üzerindeki köyün yer aldığı coğrafî bölgeyi kapsaması kadar, köylerinin Ankara merkeze yakın olmasının ve kazanın merkezi olan İstanos'un nüfusunun ekseriyetinin gayrimüslim, özellikle de Ermeni olmasının payı vardır. Ancak bu kazanın merkez dışındaki, köylerindeki nüfusunun neredeyse tamamı da Türklerden ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Zir üzerinde yaşanan tartışmaların, kendisi gibi Ankara merkeze yakın olan Çubuk kazası üzerinde de yaşanması, idarî alanda yaşan değişikliklerin siyasi olmaktan ziyade tasarruf amaçlı idarî ve iktisadî gerekçeler olduğu dönemin arşiv belgelerinde yer almıştır. Ayrıca Ankara'nın en verimli topraklarının Zir kazasının sınırları içinde yer alması da bu tartışmalar üzerinde etkili olmuştur. Zir'in idarî tarihi ve yaşanan

71 Yenikent'e taşınma için bkz. *Sincan Kültür Atlası,* s. 187; Hakan Kildokum, "İstanos-Zir'den, Yenikent'e: Bir Ankara Yöresi Tarihçesi İçin Kaynak Taraması", http://blog.milliyet.com.tr/istanos-zir-den--yenikent-e--bir-ankara-yoresi-tarihcesi-icin-kaynak-taramasi/Blog/?BlogNo=358546 (Erişim tarihi: 23.08.2018). Nahid Sırrı Örik'e göre İstanos'ta 1931 yılında 100 kadar Ermeni yaşamaktadır. Bkz. *Sincan Kültür Atlası,* s. 194. Zir'in taşınması ile ilgili olarak ayrıca bkz. Abdülkerim Erdoğan, "1288 Yılı Ankara Vilâyeti Salnâmesi'nde Ankara Sancağı'nda Adı Zikredilen Yer, Şahıs ve Yapılar Hakkında Genel Bilgi", s. 110.

72 *Sincan Kültür Atlası,* s. 51; http://www.sincan.gov.tr/sincan-tarihcesi (Erişim tarihi: 19.09.2018).

tartışmalar, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan bir takım idarî, malî, sosyal ve askerî olayların küçük ölçekte bir yansımasıdır. Günümüzde Zir veya İstanos diye bir yerleşim birimi yoktur. Bugüne bu yerleşme biriminden kalan, terkedilmiş ve viran olmuş Müslüman ve Ermeni mezarlığı ile bazı yapıların temel izleridir. Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda Zir'e bağlı olan köyler, günümüzde her biri son idari değişiklikle birer mahalle olarak Ankara'nın Sincan, Etimesgut, Polatlı, Yenimahalle, Kahramankazan ve Keçiören ilçelerinin sınırları içinde kalmıştır. Zir (İstanos)'in metruk hale gelmesi sonucunda da, aynı bölgede Yenikent adında bir kasaba/belde ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi/Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi): *NFS.d, 1803(Nüfus Defteri)*; *NFS.d, 1804; DH.TMIK.S.41.23.1 (Dh: Dahliye); ŞD.1334. 29.2.2 (ŞD: Şurâ-yı Devlet)*; *ŞD. 1334.29.1.1; ŞD. 1334.42.1.1; ŞD. 1334.42.3.1; ŞD.1334.44.4.1; ŞD.1334.44.2.1; ŞD.1334.44.3.1; DH. MKT. 620.73.3.1*; *DH.TMIK.S.47.32*. s. 1-12; *DH.TMIK.S.55.2.5; DH.TMIK.S.55.2.10; DH.TMIK.S.51.41.2; Bâb-ı Âlî Evrâk Odası* (*BEO). 2668.200054.1.1; DH.İ.UM. 45-3.52.1; DH.İ.UM.EK.79.12.3,* s.1-2; , *DH.İ.UM.EK.79.12.1,* s.1; *DH.İ.UM. 45-3, 52, 7; DH.İ.UM.EK.118.76.*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): *Başbakanlık Muamelat Evrakı*, 01-15-18.

Salnâmeler

Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1311/1393, 12. Defa, Matbaa-i Vilayet 1311.

Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1320/1902, 14. Defa, Yayına Haz. Güray Kırpık, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014

Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1325 (1907), Yay. Haz. Kudret Emiroğlu – Ahmet Yüksel vd., Ankara Enstitüsü Yay., Ankara 1995.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H.1325/M.1907, 63. Sene, Dersaadet, Ahmed İhsan Matbaası, R.1322/1906.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1288 /1871, Def 'a 1, Ankara Vilâyet Matbaası, 1288. Aynı salnamenin çeviri yazılı yayını için bkz. *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, Sene 1288/ Miladi 1871,* 1. Defa, Yayına Hazırlayan: Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1289 /1872, 2. Defa, Ankara Vilâyet Matbaası. 1289. Aynı salnâmenin çeviri yazılı yayını için bkz. *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, Sene 1289/ Miladi 1873,* Def 'a 2, Yayına Hazırlayan: Abdülkerim Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2014.

Salnâme-i Vilâyet-i Ankara, 1295/ 1878, 7. Defa, 1295.

Araştırma Eserleri

2009-2013 Gölbaşı Stratejik Planı, Ekim 2008, Ankara İli Gölbaşı İlçesi Belediye Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008. (http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/

t9tZ2+2009-2013_stratejik_plani.pdf (Erişim tarihi: 19.09.2018).

Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara, Haz. İlhan Ovalıoğlu vd., Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 184-219.

Bolat, Süleyman, "Kamu Gelirleri", http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/3-_kamu_gelirleri.pdf.

Çadırcı, Musa, "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim", *Tarih İçinde Ankara*, derleyen: Ayşıl Tükel Yavuz, Ankara 2000, s. 92-94.

Düstur, Üçüncü Tertip, c. I, Milliyet Matbaası, İstanbul 1929, s.153, No:164.

Erdoğan, Abdülkerim, "1288 Yılı Ankara Vilâyeti Salnâmesi'nde Ankara Sancağı'nda Adı Zikredilen Yer, Şahıs ve Yapılar Hakkında Genel Bilgi", *Ankara Vilâyeti Salnâmesi, 1288/1871,* Def'â 1, Yay. Haz. Süleyman Solmaz, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2014, s.109-149.

Kildokum, Hakan, "İstanos-Zir'den, Yenikent'e: Bir Ankara Yöresi Tarihçesi İçin Kaynak Taraması", http://blog.milliyet.com.tr/istanos-zir-den--yenikent-e--bir-ankara-yoresi-tarihcesi-icin-kaynak-taramasi/Blog/?BlogNo=358546 (Erişim tarihi: 23.08.2018).

Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara, Haz. Erdinç Şahin vd., c.1, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016.

Osmanlı Nüfus Defterlerinde Ankara, Haz. Erdinç Şahin vd., C.2, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2016.

Özdemir, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara 1785-1840*, Ankara 1986

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (IX), Rüsûm-ı Belediye Kanunu", s. 106. http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b1c3ce9_ek.pdf?dergi=-Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20 Dergisi / 08.04.2016.

Sincan Kültür Atlası, Haz. Halil Olgun, Sincan Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2004.

Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, Dahiliye Vekaleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul 1928.

Yasak, Üzeyir - Hüseyin Melih Özdemir, "*Polatlı Şehri'nin Mekansal Gelişimi ve Şehir İçi Arazi Kullanımı", Studies Of The Ottoman Domain,* Cilt 7, Sayı 13, Ağustos 2017 s. 294-296; "Polatlı'nın Tarihçesi", http://www.polatli.gov.tr/ilce-tarihi (Erişim tarihi: 20.09.2018).

Yıldırım, Birsen Edanur, *Ankara Sancağı'nın Tarihi Coğrafya Bakımından Yerleşme ve Nüfus (1871-1907),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

İnternet Kaynakları

http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6953.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

http://www.sincan.gov.tr/sincan-tarihcesi (Erişim tarihi: 19.09.2018).

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/d650cbd3b1c3ce9_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20 Dergisi / 08.04.2016.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200423.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002002004 23.pdf (Erişim tarihi: 19.08.2018).

İ:104-28.11.1336,C.1; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c006/b104/tbmm01006104009 2.pdf

EK 1:

1803 Numaralı 1252/1836 Tarihli ve 1804 Numaralı 1256/1840 Tarihli Ankara Sancağı'nın Zîr Kasabasına Bağlı Köylerin Hane ve Erkek Nüfus Sayıları

No	*Köy Adı*	*1252/1836*		*1256/1840*	
		Hane Sayısı	*Erkek Nüfus*	*Hane Sayısı*	*Erkek Nüfus*
1	Ovacık	40	106	37	96
2	Busaklar (Pursaklar)	41	107	38	108
3	Kalabalar	11	34	8	35
4	Bavlum (Bağlum)	102	260	94	253
5	Memluk (Memlik)	25	68	21	63
6	Yakacık	34	89	32	88
7	Evedikler / İvedikler	20	60	23	65
8	Macun	6	15	9	31
9	Yuva	46	130	45	117
10	Karacakaya	13	47	13	51
11	Susuz	52	137	49	159
12	Çakırlar / Mumcıoğlu Çakırları	11	30	12	29
13	İlgazi	13	43	12	41
14	Ahîmesûd	15	47	14	42
15	Elvan	19	43	19	41
16	Gügercinlik / Güvercin	6	16	6	14
17	Saraycık	13	28	15	36
18	Cemşid (Cimşid)	9	23	9	19
19	Sincan	37	90	31	75
20	Eymiryaman / Emiryaman	17	37	21	47
21	Küçük İstanos (Osmaniye)	9	25	14	36
22	Kayı	32	85	31	96
23	Gökler	78	207	69	203
24	Tatlar	8	20	6	17
25	Anayurd	7	19	6	16
26	Girmeç (Germeç)	6	15	9	18
27	Hıdırşeyh (Hızırşeyh)	6	19	7	17

28	Güreş	16	51	18	46
29	Karaahmed	31	89	35	89
30	Yağır	10	29	10	30
31	Müslüm	25	62	31	63
32	Şabanözi	81	218	72	177
33	Yağmurbaba	15	36	12	28
34	Hacıtuğrul	40	89	37	81
35	Poyraz	29	70	28	65
36	Bacı	53	144	51	131
37	Mallı	10	28	8	16
38	Alagöz	9	20	5	13
39	Hisarlıkaya	36	110	30	81
40	Şehidali	33	83	27	80
41	Bâlıkuyumcu (Bâlîkuyumcu)	24	57	20	53
42	Aşağıyurtçı	13	33	13	23
43	Yukarıyurtçı	10	25	10	30
44	Esenler	15	38	10	21
45	Polatlar	12	24	10	18
46	Hisarcık	8	17	7	14
47	Kötüoba	14	35	19	51
48	Elçi	16	40	21	53
49	Kurdşeyh (Kurtşıh/ Çiçektepe)	5	15	4	14
50	Beçenek (Peçenek)	26	59	20	66
51	Yapracık	29	77	24	84
52	Bağlıca	10	34	13	35
53	Kutugın	17	51	14	38
54	Alacaatlu	22	64	22	68
55	Tâhir	8	20	8	19
56	Dodurga	43	103	39	102
57	İncek	1	3	4	14
58	Lodumı	27	83	45	134
59	Alaatlu Çakırları	1	4	2	5
60	Kızılcaşehir	2	8	5	16
61	Çavundur	4	11	5	14
62	Yalıncak	22	63	18	68
63	Karakursun / Karakusun)	16	37	13	43
64	Balgad	16	47	16	48

65	Hacıabdipaşa / Hacıabdipaşazâde Çiftliği	8	28	10	37
66	Orman	-	-	3	6
67	Samutlı			21	52
68	Afşar	-	-	-	-
Toplam		**Köy Toplamı: 67 Hane Toplamı 1.422**	**Erkek Nüfus Toplamı: 3.809**	**Köy Toplamı: 67 Hane Toplamı 1.384**	**Erkek Nüfus Toplamı: 3.768**